Záhorie

Vydáva Záhorské múzeum Skalica

- vlastivedný časopis venovaný dejinám,
tradíciám, prírode a kultúre Záhoria.

4/96 Ročník V. cena 8,- Sk

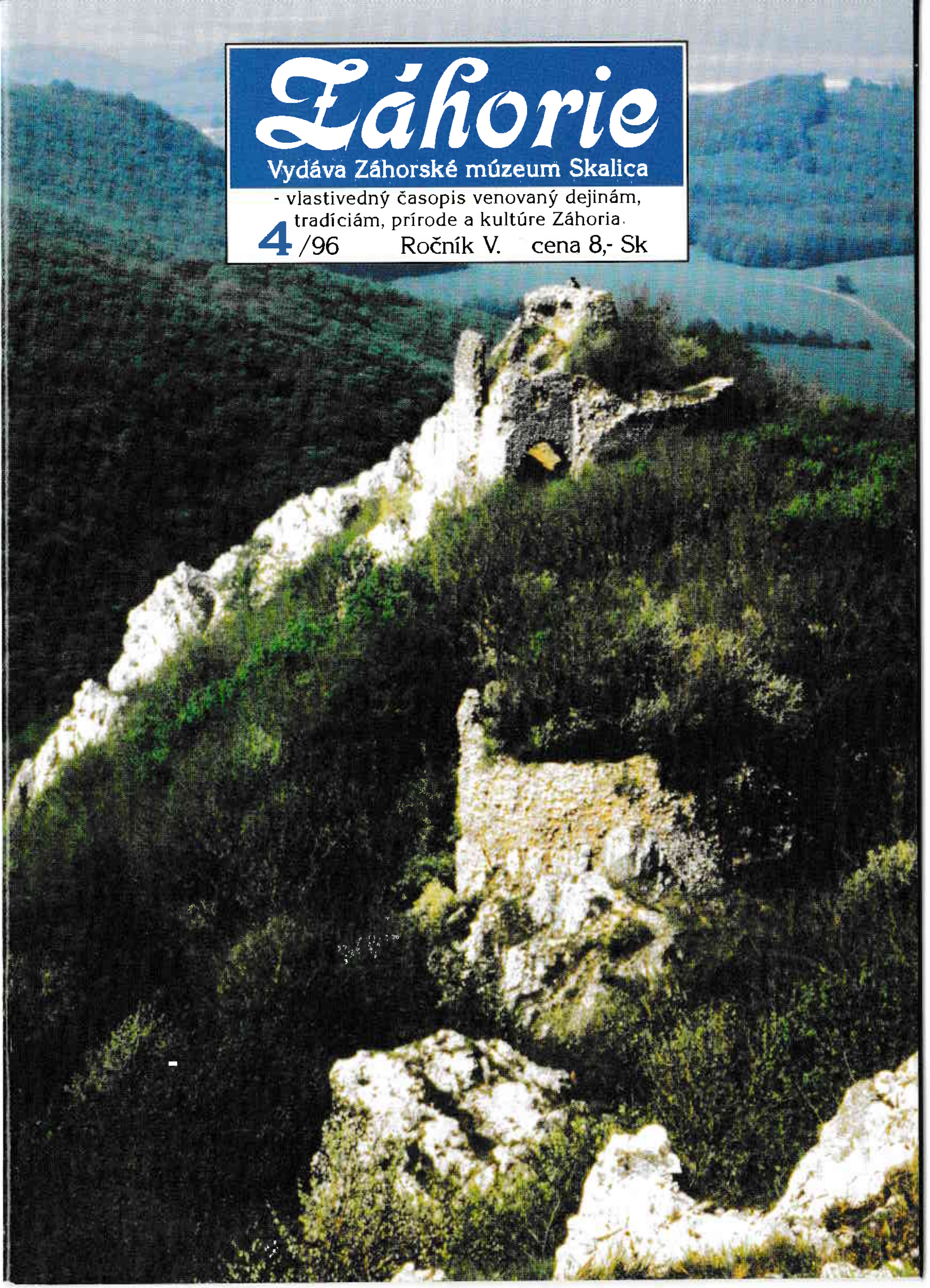

Szakolcza-Főtér.

Františkánsky klašter z r. 1467 a obchodná škola
Uh. Skalica

ZÁHORIE

- vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria

Vydáva Záhorské
múzeum Skalica

Zodpovedný redaktor:
PhDr. Štefan Zajíček
Výkonný redaktor:
Mgr. Vladimír Petrovič
Redaktori:
PhDr. Viera Drahošová
Mgr. Peter Michalovič
Technický redaktor:
Jozef Vaníček
Tajomníčka redakcie:
Margita A. Ilenčíková
Grafická úprava:
Mgr. Vladimír Petrovič
Reprofoto:
Ján Pardubský
Redakčná rada:
PhDr. Eva Fordinálová, CSc., RNDr. Ján Hrbatý, Mgr. Michal Kalamenovič, ThB. Branislav Kolény, Mgr. Ľudovít Košík, Mgr. Jozef Mikuš, Mgr. Miroslav Minďáš, Štefan Moravčík, PhDr. Konštantín Palkovič, CSc., Mgr. Eva Pernecká
Predseda redakčnej rady:
PhDr. Mária Zajíčková

Na obálke:
Ostrý Kameň.
Foto: Alexander Jiroušek
Skalica - kolorované pohľadnice františkánskeho komplexu a námestia s jezuitským kostolom. Z fondu pohľadníc ZM
Dožinky v Skalici.
Foto: Ján Pardubský

OBSAH

č. 4/96

PhDr. Viera Drahošová: **Štefan Janšák** 2
PhDr. Eva Fordinálová, CSc.: **Skalica v štúrovskom almanachu Plody** 7
Mgr. Miroslav Minďáš: **Hierarchia v cechoch** 10
Mgr. Vladimír Petrovič, Mgr. Miroslav Minďáš: **K otázke vzniku farského kostola sv. Michala v Skalici** 12
NÁŠ ROZHOVOR 14
Pavel Proksa: **Peter Boor a ochotnícke divadlo v Holíči** 17
PhDr. Viera Drahošová: **Najstaršie osídlenie Gbelov** 20
Anna Havlíková: **Spomienky na pestovanie zeleniny v Zohore** 23
Mgr. Peter Michalovič: **Záhon pod konope ...** 24
Prvé krumpíre na Stupavsku 26
Správy 27
Nové publikácie 32

R.Č.OU 10/91. Vychádza 6x ročne. Časopis v okrese Senica rozširuje prostredníctvom svojich stánkov PNS. Objednávky a predplatné zasielajte na adresu: Záhorské múzeum, nám. Slobody 12, 909 01 Skalica, t.č. 944230, 944253.

Časopis **ZÁHORIE** v roku 1996 vychádza s finančným prispením Štátneho fondu **kultúry Pro Slovakia**

Tlač obálky: *Adut-Adox a.s. Skalica*

Litografie: grafobal

Tlač: *Reco print servis Senica*

ŠTEFAN JANŠÁK

Viera Drahošová

V septembri tohoto roku uplynie 110 rokov od narodenia významného rodáka zo Záhoria Ing. PhDr.h.c. Štefana Janšáka, popredného budovateľa slovenského života po roku 1918, vedca - archeológa, historika i umelca - esejistu.

Narodil sa 14.9. 1886 v Osuskom a po ukončení ľudovej školy študoval na Českej vyššej zemskej reálke v Hodoníne. V Brne ukončil štúdium na Vysokej škole technickej, kde v roku 1914 získal diplom inžiniera vodných stavieb. Až do odchodu na odpočinok stál v čele štátnej správy v sektore výstavby cestnej siete na Slovensku. Po celý život aktívne pracoval v mnohých oblastiach kultúrneho a spoločenského života na Slovensku.

V dvadsiatych rokoch sa zapojil do práce v oblasti slovenského múzejníctva, kde neskôr pôsobil vo funkcii predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Bol významným priekopníkom archeologického bádania na Slovensku. Archeológiu prednášal i na Univerzite Komenského a Vysokej škole pedagogickej. Jeho kultúrne a vedecké dielo je mimoriadne rozsiahle a mnohostranné. Okrem bohatej prednáškovej činnosti predstavuje viac ako 500 bibliografických jednotiek, medzi ktorými možno vyčleniť niekoľko tématických okruhov: hospodárstvo, históriu, archeológiu, historickú geografiu a prekladateľstvo. Blízky a dôverný vzťah k regiónu Záhoria sa prejavuje v biografickej literatúre, memoárových a esejistických prácach. Zomrel vo veku nedožitých 86 rokov 8. apríla 1972.

Archeologické bádanie Štefana Janšáka na Záhorí

Počiatky Janšákovej archeologickej činnosti siahajú do obdobia pred prvou svetovou vojnou, kedy už v roku 1913 vychádza v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti jedna z jeho prvých archeologických štúdií. Intenzívne sa začal archeológii venovať po príchode profesora Jána Eisnera na Slovensko. Stal sa mu blízkym spolupracovníkom a pomáhal pri vytváraní a budovaní slovenskej profesionálnej archeológie. Mnohé z jeho prác sa stali základnými. Od založenia Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV až do svojej smrti pracoval vo funkcii jej predsedu, do roku 1968 bol aj predsedom Numizmatickej spoločnosti v Bratislave. Jeho záujem sa vzťahoval na územie celého Slovenska, vo svojom príspevku by som však chcela popísať prínos jeho archeologického bádania práve vo vzťahu k rodnému regiónu Záhoriu.

V rozsiahlej pozostalosti dr. Štefana Janšáka sa nachádza i jeho archeologická zbierka, ktorú v Slovenskom národnom múzeu v Martine spracovala pracovníčka Archeologického ústavu v Nitre Dr. Klára Marková, CSc. Výsledkom jej práce je rozsiahly viac ako 800-stranový rukopis s kompletným súpisom nálezov z celého Slovenska. Z oblasti Záhoria a priľahlých obcí sú v ňom zastúpené lokality /u niektorých obcí viaceré/ v chotároch obcí Čáčov, Devínske Jazero, Devín, Dimburg - Suchohrad, Gajary, Gbely, Hochštetno - Vysoká pri Morave, Hradište pod Vrátnom, Jakubov, Kátov, Kiripolec - Kostolište, Kopčany, Kúty, Láb, Malé Leváre, Moravský Ján, Osuské, Plavecké Podhradie, Plavecký Štvrtok, Senica, Skalica, Stupava, Unín, Záhorská Ves, Zohor. Tento súpis však nemôžeme stotožniť s výpočtom Janšákom skúmaných lokalít, ktorých je viac.

Čo je predovšetkým potrebné vyzdvihnúť v archeologickej činnosti Štefana Janšáka, je jeho priekopníctvo vo viacerých oblastiach, ako i komplexný pohľad na riešenie doposiaľ neriešených problémov. V jeho spomienkach nachádzame: *„Keď som sa začal zaoberať archeológiou, nemal som pred očami nejaké skvelé vzory. Archeológia bola pre mňa zberateľstvom tak ako pre dve predchádzajúce generácie učencov, ktorí sa jej venovali. Ja som však akosi samočinne, z vlastného popudu išiel trochu ďalej. Nezbieral som len hmotné pozostatky po predvekom človekovi, ale na základe jeho diel snažil som sa vniknúť aj do jeho duševného sveta. V českej i v slovenskej literatúre som nenašiel žiadnu oporu pre toto vyššie ponímanie archeológie."*

Dôverná znalosť terénu, ktorú mu umožňovala s jeho prácou súvisiaca možnosť pobytu v teréne, technické videnie, predstavivosť a kombinačné schopnosti spájať výsledky terénnych pozorovaní s historickými poznatkami, mala veľký význam pre jeho objavy v teréne a najmä pre ich interpretáciu. Dôkazom sú i jeho štúdie z historickej geografie, v ktorých uplatňoval všetky tieto faktory. Ako vidno i z uvedeného citátu, hľadal vždy súvislosti a vysvetlenie zistených javov a skutočností. Dokonale chápal význam geografického prostredia pre život človeka a v jeho poznaní videl základ pre akýkoľvek ďalší archeologický výskum. Venoval mu pozornosť ako jednému z hlavných aspektov vzniku osídlenia a prosperity jeho nositeľov. Takýmto spôsobom si všíma v práci Staré osídlenie Slovenska i oblasť slovenského Pomoravia a poukazuje na zákonitosti rozloženia pravekých sídlisk a hradísk. Sústreďovali sa na vyvýšených pieskových dunách, ktoré boli chránené pri záplavách ako ostrovy, v našom regióne najčastejšie označovaných ako Hrúdy alebo Siget, a na terasách nad vodnými tokmi. "*V údolí Moravy uchvátila hustota obydlených dún, ich nápadná pravidelnosť výskytu. Jestliže boly splnené určité zemepisné podmienky, určité faktory a složky, od ktorých bol život primitívov odvislý, dalo sa osídlenie ustáliť temer s matematickou presnosťou. Tobôž táto matematická kalkulácia sa osvedčila omnoho bezpečnejšie pri osídlení na terasách.*" Overovaním povrchovými zbermi zistil osídlenie najčastejšie z obdobia neolitu, halštatu a slovanského obdobia na dunách pri Skalici, Kopčanoch, Gbeloch, Kútoch, Moravskom Sv. Jáne, Kostolišti, Gajaroch, Suchohrade, Záhorskej Vsi /1930/, na terasách a dunách medzi Zohorom a Devínskym Jazerom a Vysokej pri Morave /1931/. Vo viacerých prípadoch išlo o celé skupiny zistených sídlisk.

Doposiaľ neprekonaná je jeho zásluha na vyhľadávaní a dokumentácii opevnených sídiel a hradísk. Ako prvý sa systematicky venoval ich mapovaniu, pričom si pomáhal štúdiom miestnych názvov ako napr. "*Hradisko, Hrádok, Zámčisko*". Pri overovaní názvu Pohanská a hľadaní súvislosti medzi názvom a prípadným zemepisno-historickým významom hory objavil začiatkom mája 1927 významné keltské hradisko na Pohanskej v Plaveckom Podhradí. V tom istom roku pri terénnom prieskume polohy Zámčisko zistil veľké praveké hradisko v Uníne. Spomenutá štúdia z roku 1913, teda počiatkov tohto druhu jeho výskumov, je venovaná hradisku Starý hrad v Podbranči, pri ktorom ho zaujala najmä otázka "spečených valov". Pri hodnotení hradísk si všímal systém opevnenia, valy, tvar vstupných brán, zemepisnú polohu, blízkosť vodného zdroja, prístupové možnosti a pod. Svoje štúdie dopĺňal zameraniami a plánmi opisovaných lokalít, pričom mnohé z nich boli kartograficky zachytené prvý krát.

V teréne ho priťahovali všetky odchýlky. Preskúmal veľké množstvo vyvýšenín, aby zistil ich pôvod. Objavil tak i viacero mohýl. V samostatnej štúdii popisuje mohyly pri západnej päte Malých Karpát v Plaveckom Mikuláši a Plaveckom Petri i mohylové pohrebisko pri Bukovej.

Veľký význam majú jeho práce o najstarších dopravných spojoch. V práci Predveké cesty sa zaoberá trasami ciest, ktoré spájali rímske provincie s Pobaltím, z ktorých jedna viedla naším regiónom od Devína pri päte západného svahu Malých Karpát až po Jablonicu, ďalej smerom cez Sobotište na Vrbovce a k rieke Morave. Jantárovej ceste a Českej ceste sa venoval s mimoriadnym zaujatím. Dokladom okrem publikovaných príspevkov je i nevydaný 850-stranový rukopis o Českej ceste v jeho pozostalosti. Tradícia starej cesty, ktorej počiatky kladie do neolitu a doby bronzovej, sa udržala veľmi dlho. Slúžila na dopravu a spojenie západnej a východnej časti Veľkej Moravy, neskôr Uhorska a Českého štátu. Moravu prekračovala pri Hodoníne, pokračovala cez Holíč, Šaštín, Senicu a Trnavu k strednému Dunaju. Dôležitú úlohu zohrával najrušnejší z malokarpatských prechodov medzi Prievalmi a Trstínom - Biksárdska brána.

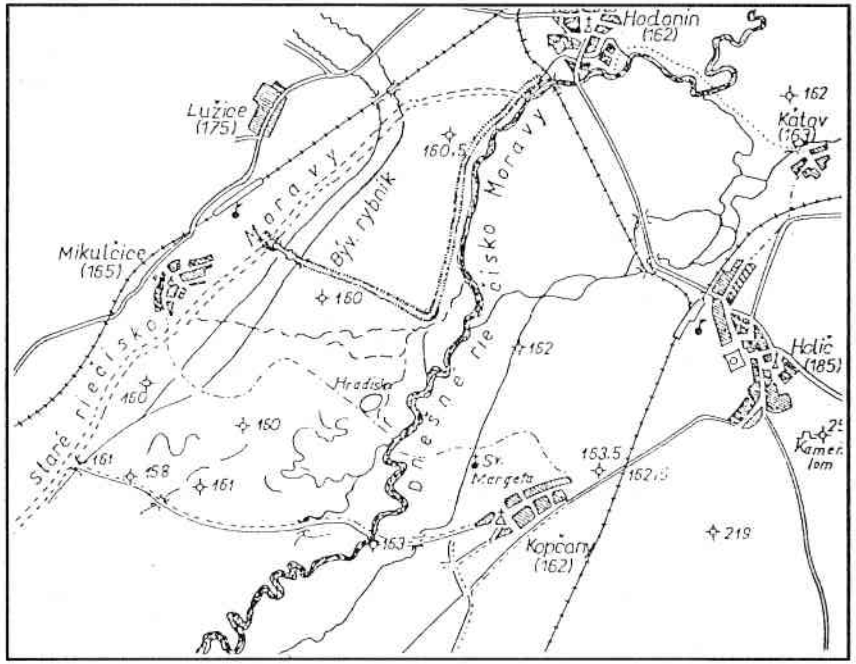

Zameranie polohy Mikulčic publikované Š.Janšákom v Geografickom časopise, XIV, 1962

V súvislosti s rozsiahlymi výskumami a objavmi v Mikulčiciach, Starom Meste pri Uherskom Hradišti a v Pohansku zameral pozornosť na Záhorie v slovanskom, predovšetkým veľkomoravskom období. Stalo sa jeho obľúbenou témou, o čom svedčí viacero štúdií /K problému strediska Veľkomoravskej ríše, Holíč a Kopčany - brána k niekdajšiemu veľkému hradu v Mikulčiciach, Veľkomoravská ríša a počiatky slov. dejín a mnohé ďalšie/. Vnášal do tejto problematiky nové momenty vyplývajúce z jeho bohatých prírodovedných znalostí, najmä z geológie, paleontológie, geografie a odborných meračských znalostí.

Na základe podrobného výškopisného zamerania vytvoril teóriu o tom, že veľkomoravské centrum Mikulčice ležalo v dobe svojho rozkvetu na ľavej strane rieky Moravy a bolo prístupné od blízkych Kopčian a Holíča. Vychádzal z toho, že terén na západe od hradiska bol nižší než na jeho strane východnej a hlavné rameno rieky Moravy by v tomto období pretekalo 3,5 km západne od súčasnej obce Lužice, v chotári ktorej Mikulčice ležia. Stavebný kameň použitý na výstavbu mikulčického hradiska Na Valoch sa dobýval v Skalici a Holíči. Materiál získaný v Holíči dopravovali po suchu približne v smere dnešnej cesty na Kopčany. Rekonštruoval i spôsob dopravy zo Skalice, odkiaľ kameň splavovali prostredníctvom vodnej siete. Vo všetkých svojich prácach veľmi živo a sugestívne opisuje život a prostredie Slovanov.

Zaujali ho i vyslovene špecifické problémy, ako napríklad problematika obsidiánu. Jediné prírodné zdroje sopečného skla obsidiánu, v praveku žiadanej suroviny na výrobu štiepaných nástrojov, sa v strednej Európe nachádzali na juhovýchodnom Slovensku a v severozápadnom Maďarsku. V syntetickej práci Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na Východnom Slovensku /1935/ zhrnul všetky dovtedajšie poznatky o obsidiáne a výskumoch v tejto oblasti. O tom, že sa obchod s obsidiánom stal výnosným, svedčia jeho nálezy na mnohých miestach Európy. Objavuje sa tiež na viacerých lokalitách z konca neolitu a začiatku eneolitu i na Záhorí.

Prostredníctvom archeológie si upevnil vzťah i k numizmatike. Archeologickým výskumom získal, alebo zachránil a venoval, či sprostredkoval viacero mincí do zbierok SNM v Bratislave, príkladom je hromadný nález mincí z 13. storočia odkrytý roku 1930 v Kopčanoch.

Obdivuhodnou je ľahkosť, pútavosť a zrozumiteľnosť, s akou vedel priblížiť a propagovať výsledky svojho bádania. Doslovne tak otváral každému, kto mal záujem, "brány do dávnych vekov". Záverom krátka ukážka z jeho opisu hradiska na Pohanskej:

"Pohľad na Pohanskú zo severu a západu - ako na horu náhle z jednotvárnej roviny vystupujúcu - je krásny, ba uchvacujúci. Taktiež z jej vrcholu možno zrakom obsiahnuť šíry obzor od Javoriny, na severozápade obrysy Bielych Karpat, Buchlovské vrchy nad Velehradom, Palavské hory na južnej Morave a na juhu až Viedenský les. Tieto okolnosti iste veľmi padaly na váhu pri voľbe miesta, ako útočišťa pre obyvateľstvo a jeho majetok, rozsiahleho opevneného sídla kmeňovej správy verejnej i náboženskej, v tých dobách ostatne sa s úplne prvou kryjúcej. Dnes nemožno sa bez pohnutia rozhliadnuť z vrcholu Pohanskej. A čo pociťoval len ešte primitívny človek, vysvetľujúci si všetko nadprirodzenými silami, i hĺbku doliny, i výšku hory, i diaľny obzor! Svojmu Bohu nemohol byť nikde bližšie, jeho moc a silu nikde nemohol viac pociťovať, ako práve keď sa tu nachádzal."

Výber z prameňov a literatúry:

Janšák,Štefan: Brány do dávnoveku. Bratislava 1986, s. 197.
Lovci hlinených perál. Liptovský Mikuláš 1944, s. 131.
Niektoré novoobjavené hradiská slovenské. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti /MSS/ 22, 1928, s. 3-26.
Predveké Slovensko. Bratislava 1948, s. 55.
Staré osídlenie Slovenska. Sídlište na pieskových dunách v inundačnej oblasti rieky Moravy. In: Sborník MSS XXIV, 1930, s. 1-67.
Staré osídlenie Slovenska. Sídliská v údolí Moravy. In: Sborník MSS XXV, 1931, s. 7-26.
Mohyly pri západnej päte Malých Karpát. In: Študijné zvesti AÚ SAV 9, 1962, s. 241-250.
Polla,B.: Štefan Janšák - archeológ a múzejník. In: Štefan Janšák. K storočnici nestora slovenskej archeológie. Nitra 1987, s.10-20.
Marková,K.: Archeologická zbierka PhDr.h.c.inž. Štefana Janšáka. Nitra 1991. Manuskriptum.
Matúšová, V.: Ing. Dr.h.c. Štefan Janšák. Výberová bibliografia. Senica, Okresná knižnica, 1986, s. 69.
Novotná, M.: Literárna činnosť Dr.h.c. Ing. Štefana Janšáka. In: Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, Janšákov zborník. Nitra 1957, č.2, s. 125.
Jankovič, V.: Bibliografia prác Ing. Dr. Štefana Janšáka /Doplnky/. In: Zborník SNM História 40, 1966, č.6, s. 227.

SKALICA V ŠTÚROVSKOM ALMANACHU PLODY

Eva Fordinálová

Pred 160 rokmi - na jar 1836 vydala skupina mladých študentov v Ústave reči a literatúry československej v Bratislave svoj prvý /a žiaľ, aj posledný/ almanach Plody. Hoci ešte nešlo celkom o "plody", skôr o "dozrievanie", tento almanach má pre nás mimoriadnu poznávaciu hodnotu, pretože umožňuje prostredníctvom literárnych prác /ktoré boli na zasadaniach literárnej Spoločnosti označené za najlepšie/ nahliadnuť do vnútorného procesu dozrievania "od Slovanstva k Slovenstvu", čiže k vedomému postoju svojbytnosti Slovenska v rámci Slovanstva. Zostavovateľmi boli Ľudovít Štúr a Ctibor Zoch; avšak záslužnú cestu k tomuto almanachu vydláždili aj skalickí rodáci Daniel Sloboda, no predovšetkým Michal Hlaváček.

O "skalickom" prínose pre *Plody Zboru učenců řeči československé prešporského* sa dozvedáme najmä z úvodnej štúdie pod názvom *Krátký přehled událostí literatury na oboru Slovenska s připojeným pojednáním o Společnosti učenců řeči československé.* Ako autori sú označení "Mladí synové Slovenska", ale nemožno pochybovať, že išlo o editorov celej ročenky - Ľ. Štúra a C. Zocha.

Z Krátkeho prehľadu ... vyplýva, že Hlaváčkovmu pôsobeniu vo funkcii predsedu Společnosti pripisovali mimoriadny význam /Společnosť pracovala na báze dobrovoľného sebavzdelávania na bratislavskom Ústave - so zameraním na literárnu - vlastnú tvorbu a jej vzájomné posudzovanie, Hlaváček funkciu predsedu vykonával od 12. októbra 1830 do 1. apríla 1832, kým odišiel za profesora do Levoče/.

Meno Michala Hlaváčka sa síce spája s levočským študentským almanachom Jitřenka, ale práve úvodná správa v Plodoch je dôkazom, že mal podiel na oboch týchto dôležitých mladoromantických literárnych zborníkoch. Zo správy sa dozvedáme, že on a Daniel Sloboda ako tajomník Spoločnosti vykonali horlivú prácu zasluhujúcu si uznanie. Prenechajme slovo autorom Krátkeho prehľadu: *"Asi v prostřed léta* /1830 - pozn. E.F./ *utratil spolek vůdce svého, do Pezinku k zastávání úřadu kazatelského se odebravšího* /Jána Moskovčáka - pozn. E.F./, *na jehož místo žádostí všech vyvolen byl za přednostu* /t.j. predsedu/ *Dv.p.* /dvojctihodný pán - titulovanie kňaza/ *Michal Hlaváček, nástupce v kazatelstvu Dv.p. Jana Moskovčáka. Údové, jechž 20 bylo, pracovali na poli vzdělání se v řeči, k němuž nic pro překážky, které odstraňovati se musily, přioráno býti nemohlo. Léta budoucího seskupil se spolek pod Dv.p. Michalem Hlaváčkem, ochotným se k zastávání úřadu svého i tohoto léta poukázavším, vyvoliv sobě za místopřednostu* /podpredsedu - pozn. E.F./ *Sama Chalupku a za tajemníka Daniela Slobodu. Blaženější byl rok tento předešlých pro spolek, který v přednostovi svém spatřoval muže příkladem horlivosti a příčinlivosti údy předcházejícího, o dobro spolku všemožnou péčí vedoucího, na místopřednostovi pak, jak i tajemníkovi uhlídal ty, jakové sobě míti žádal. Přednosta s místopřednostou vidouce, že meze spolek zakličující úzké jsou, uzavřeli je rozšíriti vykládáním spisů, slohu výtečnějšího, obsahu ve věcech národních počujecího, což také vysvětlováním Slávy dcery k užitku bylo dovedené. Truchlá však potkala případnost léta tohoto spolek* /1832 - pozn. E.F./, *toho zajisté, jemuž byla oddána co vůdci svému přičinlivému, želeti musila, nebo on odebrav se na Gymnasium levočské za libomudrectva učitele, se společností se rozžehnal."* /S. XI.-XII./

Ale o kultúrny rozvoj "mladých synov Slovenska" sa zaslúžil aj ďalší Skaličan - Alexander Boleslavín Vrchovský. Dôležitou súčasťou činnosti Spoločnosti bolo aj rozširovanie knižnice, ktorej právom pripisovali veľký význam. Vrchovský už v čase Plodov študoval vo Viedni, ale naďalej horlivo napomáhal bratislavským študentom v budovaní knižnice: "...sbírka naše i knihami /rozličných slavenských nářečí/ z Vídně k nám zaslanými, od synů všech Slavenských kmenů darovanými jest obohacena /na čemž obzvláště p. Boleslavín Vrchovský pracoval/, kteří ať od svých bratrů přijmou vřelé díky." /S. XVI./

Skalica sa do Plodov dostala aj do tretice, tento raz v súvislosti s činnosťou knižnice: *"Není potřeby vypočítati to, co se nyní na oboru literatury Slovenska koná, a na to Slavsku známo bude, připomeneme jen to, že knihovny pro obecenstvo slovanské v Skalici a Bystřici založeny jsou, jimž zrůstu a účinkování blahého přejeme."* /S. XVII./

V súvislosti so skalickou knižnicou a čitárňou treba poznamenať, že vznikla taktiež zásluhou A.B. Vrchovského. Z jeho korešpodencie vieme, že už roku 1834 objednal v Prahe prostredníctvom K.S. Amerlinga knihy vlasteneckého charakteru, financoval ich a posielal do Skalice Pavlovi Mazúrovi, ktorý knižnicu podľa Vrchovského pokynov založil a viedol. Mazúr bol aj Hlaváčkovým priateľom a v liste z 10. mája 1835 ho informoval o činnosti skalických národovcov a o založení čitárne. Autori Krátkeho prehľadu ju právom považovali za dôležitú národnú kultúrnu ustanovizeň.

V Krátkom prehľade sa však objavili aj mená ďalších Skaličanov: keď autori uvádzajú najskôr celkový prehľad slovenskej vzdelanosti od čias Veľkomoravskej ríše, "*mezi spisovateli století XVIII*", ktorí "*největších zásluh sobě nadobyli*", nachádzame Pavla Doležala, Jána Procopiusa, Martina Laučeka /pôsobiaceho v Skalici/, ale aj iných Záhorákov - Pavla Jakobeya /Prietrž/, Michala Semiana /Vrádište/, Štefana Lešku /Vrbovce/. A keď už spomíname aj iných Záhorákov, treba upozorniť, že medzi prvými darcami kníh pre bratislavskú knižnicu je uvedený aj Pavel Jozeffy /Vrbovce/ a jedno z dvoch najdôležitejších miest v Prehľade dostal Ján Hollý: "*V trudných těchto Slovenska okolostejnostech duch národní u slovenské mládeže předtím hluboko dřímavší, jehožto buditelé: pýcha ona veškeré Slávie /takli původce Slávy dcery za Čechy nám nazvati volno/ a výtečný onen pěvec starožitností našich /Velebný p. Jan Hollý/ právem nazváni byti mohou, se vyskytol.*" /S.VI./

Zo 16 autorov literárnych prác publikovaných v Plodoch však žiaden zo Skalice ani zo Záhoria nepochádzal, ak nerátame Daniela Licharda /báseň Čas vše mění - s. 47/, ktorý ale v tom čase ešte netušil, že neskôr "životne" zakotví v Skalici, a Tomáša Hroša /V rozbořeném hradu Děvínu - s. 56/ - "suseda" Záhoria - z Brezovej pod Bradlom. Ale i tak je zastúpenie prostredníctvom Krátkeho prehľadu natoľko pozoruhodné, že ho rozhodne treba v jubilejnom roku Plodov pripomenúť.

Literatúra:

1. Dobšinský,P.: O kultúrnych ústavoch na území Slovákmi obývanom z doby poreformaciálnej. In: Slovenské pohľady, 5, 1885, s. 202-205.
2. Hleba,E.: Michal Hlaváček a levočské literárne tradície. Bratislava 1974.
3. Fordinálová,E.: Podiel Michala Hlaváčka na dvoch mladoromantických almanachoch. In: Slovenská literatúra, 23, 1986, č.1, s.71-77.
4. Pišút,M.: Počiatky básnickej školy Štúrovej. Bratislava 1938.
5. Plody Zboru učenců řeči československé prešporského. Bratislava 1836.

HIERARCHIA V CECHOCH

Miroslav Minďáš

Každý cech sa prísne hierarchicky členil na učňov, tovarišov a majstrov, z ktorých sa volil predstavený cechu - cechmajster.

Na najnižšom stupni cechového spoločenstva stáli učni. V cechoch boli prísne predpisy o počte prijímaných učňov. Jeden majster ich nemohol mať viac ako dvoch a druhého mohol prijať až vtedy, keď prvý bol na konci učenia. Spravidla však bol prijímaný iba jeden. Vek učňov sa pohyboval od 13 do 18 rokov a učenie trvalo obyčajne tri roky. Počas tohto obdobia nedostával učeň od majstra okrem skromného oblečenia a stravy žiadnu plácu, ba naopak - rodičia museli za učenie zvyčajne platiť. Po vyučení dostal mladý remeselník od majstra dobré šaty, niekedy skromnú finančnú odmenu, od cechu výučný list, čo ho oprávňovalo vstúpiť do stavu tovarišov.

Pravidlom bolo, že deti majstrov išli automaticky v otcových šľapajach, a keď ich chcel dať otec napr. na štúdiá, musel syna vyplatiť.

27.12. 1847 Hrebitsek Jozeph, sin spolu Cechowniho Bratra Antonina Hrebitsek, pripowe-děn a pritom spoluag propuš/t/en z učeni. Začež dwojnásobnú taxu, to gest 20 zl. zaplatil.
/Cechová kniha obuvníckeho cechu skalického 1789-1872, Záhorské múzeum, fond HF./

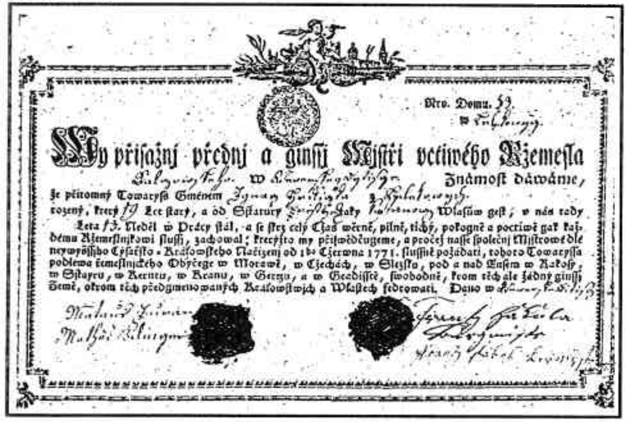

Nro. Domu. 53.
w [illegible]

My přísažnj přednj a ginſſj Mjſtři včtiwého Řemeſla [illegible] w [illegible] Známoſt dáwáme, že přítomný Towaryš Gménem [illegible] rozený, který 19 Let ſtarý, a od Sſtatury [illegible] Wlaſuw geſt; u nás tedy Leta 13. Nedělí w Prácy ſtál, a ſe ſkrz celý Čas wěrně, pilně, tichý, pokogně a poctiwě gak každému Řemeſlnjkowi ſluſſj, zachowal; kteryžto my přiſwědčugeme, a pročež naſſe ſpolečnj Mjſtrowé dle negwyšſſjho Cýſařſko-Králowſkého Nařjzenj od 1ho Čerwna 1771. ſluſſně požadati, tohoto Towaryſſa podlewa řemeſlnjckého Obyčege w Morawě, w Čechách, w Sleſſku, pod a nad Enſem w Rakoſy, w Sſtayru, w Kerntu, w Kranu, w Gerzu, a w Gradiſſtě, ſwobodně, krom těch ale žádný ginſſj Země, okrom těch předgmenowaných Králowſtwjch a Wlaſtech fedrowati. Dano w [illegible]

Tovarišský list pre tovariša tkáčskeho cechu z roku 1793

Podobne, ako mali majstri limit pre počet učňov, nemohli zamestnávať viac ako dvoch tovarišov. Tovariši museli pracovať denne 15 - 16 hodín, ale stávalo sa, že pracovný deň dosiahol u niektorých majstrov s prestávkami i dvadsať hodín. Tovariš vykonával svoju prácu u majstra v podobe zastávok na povinnej vandrovke, kde nadobúdal skúsenosti a zručnosti a bez absolvovania ktorej sa nemohol stať majstrom. Na túto cestu dostal od mesta vandrovnú knižku, kde sa zapisovalo miesto jeho pobytu a potvrdenie o odpracovanej dobe. Neraz vandrujúci tovariš prešiel kus sveta a vandroval niekoľko rokov. Hoci spravidla trvala vandrovka tri roky, bolo veľa výnimiek s dĺžkou dokonca i 22 rokov. Vandrovanie zväčša prebiehalo medzi 18. až 27. rokom života.

Tovariši mali svoje cechy i štatúty. Prijímali medzi seba učňov po skončení ich učňovských rokov. Novoprijatí tovariši dostali tovarišské mená, za ktoré museli zaplatiť. Pôvodná samospráva tovarišských cechov bola postupne obmedzovaná a v 18. storočí bola už pod kontrolou majstrov príslušného remesla. Vedúcu vrstvu remeselníctva predstavovali majstri, ktorí ako jediní mali právo vykonávať remeslo vo vlastnej réžii, zamestnávať presne vymedzený počet tovarišov a vychovávať učňov. Ak sa však chcel tovariš stať majstrom, musel splniť niekoľko náročných podmienok - absolvovať učňovské a tovarišské roky spojené s vandrovkou, dať vysoké zápisné do cechu, pripraviť nákladné pohostenie spolumajstrov, zhotoviť tzv. *majsterštuk* - zväčša veľmi drahý majstrovský výrobok, ktorým by tovariš dokázal svoje majstrovské schopnosti, nadobudnúť postavenie mešťana, čo bolo spravidla podmienené vlastníctvom nejakej nehnuteľnosti - domu, poľa či dielne. Tieto podmienky splnilo len neveľa remeselníkov a väčšina z nich ostala po celý život tovarišmi.

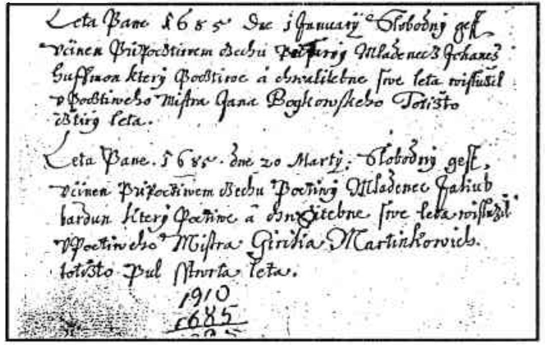

Leta Pane 1685 dne 1 January Slobodny gest včinen Pri poctiwem Cechu [illegible] Mladenec z Johanes [illegible] ktery Poctiwe a [illegible] swe leta wisluzil u Poctiweho Mistra Jana Boykowskeho Totižto Styry leta.

Leta Pane. 1685. dne 20 Marty. Slobodny gest, včinen Pri Poctiwem Cechu Poctiwy Mladenec Jakub [illegible] ktery Poctiwe a [illegible] swe leta wisluzil u Poctiweho Mistra Giricha Martinkowich. totižto Pul Stwrta leta.

1910
1685

Zápisy z Knihy prepustených tovarišov a učňov cechu gombičkárskeho z Veľkých Levár

Na čele cechu stál cechmajster, volený spomedzi majstrov každoročne v určený deň osláv patróna cechu. Po zvolení skladal pred richtárom, prípadne pred mestskou či obecnou radou, prísahu. Cechmajster reprezentoval cech pred vrchnosťou, predsedal cechovým zhromaždeniam, kontroloval prácu ostatných majstrov, tovarišov a učňov a aj ich mravy. Vo svojom dome opatroval cechovú ladulu - truhlicu, kde boli uložené artikuly, privilégiá, cechové knihy, účty, pokladňa, doklady učňov a tovarišov. Cechmajstra museli všetci členovia cechu bezpodmienečne poslúchať a protirečenie sa jeho nariadeniam sa trestalo pokutou. Proti jeho rozhodnutiam sa bolo možné odvolať k mestskej /obecnej/ rade.

V 19. storočí sa do popredia dostávajú kráľovskí komisári, bez ktorých dovolenia nesmel byť urobený žiadny úkon. A keď sa tak aj stalo, "previnilci" boli pokutovaní.

Roku 1852 dňa 25.7. wčas zhromaždeni poctiweho cechu slowensko šewcowskeho podle dowoleni geho Welkomožnosti Cis. Kra. wladi Komisara Rudolfa Kutsini w Trnawe dne 11.1. 1852 widaneho. Pan politični Komisar Karol Hütner radne prednesel, že shromaždeni toto bez wsseckich roztržitosti a političnich zamnatku /tak/ konane bit mosi, a napomenuce gak poctiwi cech tak osobitne Udi nasledugice predmeti hore .... bili.
... ponewadž nekteri učni bez prítomnosti pana Cechowniho Komisara pripowedeni bili, tehdi pan Komisar wssecko to zaneplatne uznal co w geho nepritomnosti sa konalo, a nabuducne zakazal že bez geho pritomnosti ag ti nagmensse weci konane bit nesma.
/Cechová kniha obuvníckeho cechu skalického 1851-1898, Záhorské múzeum, fond HF./

Použitá literatúra:

Špiesz Anton: Remeslo na Slovensku v období existencie cechov. Bratislava 1972.
Špiesz Anton: Remeslo v oblasti Myjavskej pahorkatiny. In: Zb.FFUK Historica XV., Bratislava 1964.
Houdek Ivan: Cechovníctvo na Slovensku. Martin 1943.

K OTÁZKE VZNIKU FARSKÉHO KOSTOLA SV. MICHALA V SKALICI

Vladimír Petrovič - Miroslav Minďáš

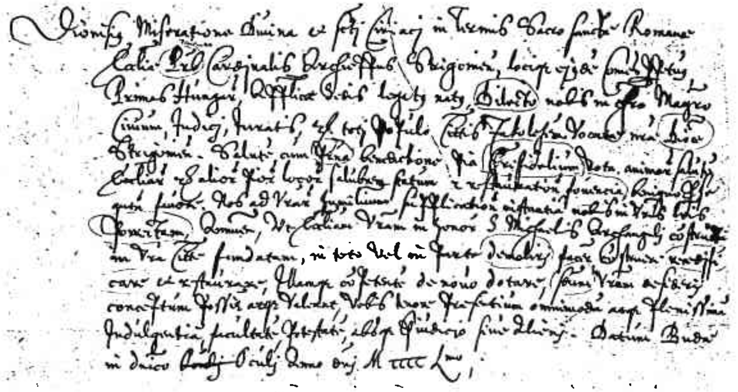

V Štátnom okresnom archíve v Skalici sa vo fonde listín nachádza útržkovitý odpis listiny ostrihomského arcibiskupa, kardinála Dionýza, ktorý poodhaľuje tajomstvo vzniku a prestavby farského kostola v Skalici. Z odpisu, ktorý je písaný latinsky, sa dozvedáme, že Skaličania prosili ostrihomského arcibiskupa o pomoc pri oprave farského kostola sv. Michala, pretože bol v prvej polovici 15. storočia "po častiach i vcelku rozborený". Z tejto listiny nie je jasné, kto bol pôvodcom devastácie farského kostola, len sa dozvedáme, že Skaličania sa ešte pred rokom 1450 pustili do jeho rekonštrukcie. Táto rekonštrukcia bola veľmi náročná, avšak obyvatelia mesta so "štedrou priazňou" spomínaného ostrihomského arcibiskupa a kardinála Dionýza prestavali do roku 1470 zdevastovaný jednoloďový farský kostol na trojloďovú baziliku. Listina je datovaná v Budíne "in dominico oculi anno domini 1450". Obsah uvedeného dokumentu nám potvrdzuje to, že keď ho v roku 1450 kardinál Dionýz pomenúva konkrétnym menom, je zrejmé, že už musel existovať predtým. Z bližšie neznámych príčin /pravdepodobne ešte v časoch husitských vojen/ bol zničený a musel byť rekonštruovaný, resp. znovupostavený /Preedificare/. Tento fakt vyvracia názory niektorých historikov, podľa ktorých bol vybudovaný v druhej polovici 15. storočia /Sasinek - koniec 15. storočia, Dúbravský - 1460, Šátek - 1480/. Niektoré pramene datujú začiatok výstavby kostola do obdobia po roku 1372 /Hromadová, Súpis pamiatok na Slovensku/. V dvoch verziách je vznik kostola interpretovaný v kanonických vizitáciách skalickej farnosti :vizitácie z rokov 1756, 1817 a 1824 uvádzajú rok 1021 /?!/ a vizitácia z roku 1851 už uvádza rok 1460. Názorov je teda niekoľko, ale ani jeden nie je podoprený objektívnymi historickými prameňmi.

Pri úvahe o vzniku farského kostola treba mať na zreteli tieto skutočnosti:

1. prvé písomné zmienky o Skalici sú z rokov 1217 a 1256
2. začiatkom 13. storočia bola vybudovaná rotunda sv. Juraja[1]
3. 6.októbra 1372 bola Skalica povýšená na slobodné kráľovské mesto
4. zachované architektonické prvky v presbytériu sú gotické
5. kardinál Dionýz povoľuje renováciu, znovupostavenie zničenej stavby.

Prvé tri fakty dokazujú, že v prvej polovici 14. storočia sa z nevýraznej osady na hraniciach stalo významné sídlo - zárodok budúceho centra hospodárskeho života širokého okolia. Pôdorys hradieb vybudovaných po roku 1372 jednoznačne potvrdzuje rozľahlosť mesta, čo zákonite predpokladá väčší počet obyvateľov už v 14. storočí. Je veľmi nepravdepodobné, že by v čase vzniku slobodného kráľovského mesta neexistoval v Skalici farský kostol.

Sasinek, napriek tomu, že výstavbu kostola datuje do konca 15. storočia, zároveň uvažuje: "*či by sa ale ku pr. Žigmund kráľ Uhorský /1387-1437/ toľko v Skalici bol zdržoval, keby tam pred r. 1467 ani chrámu nebolo bývalo?* ". Sasinek pritom naráža na tvrdenie: "*Okrem františkánskeho, ktorého počiatky padajú na rok 1467, staršieho chrámu v Skalici není*".

Na záver si dovolíme uzavrieť našu úvahu o začiatku výstavby a ďalšom osude farského kostola nasledovne:

1. predpokladáme vybudovanie farského kostola už pred rokom 1372
2. v prvej polovici 15. storočia bol z veľkej časti zničený
3. v rokoch 1450-1470 bol obnovený, resp. znovupostavený.

Poznámky:

[1] V spomenutej vizitácii z roku 1756 sa uvádza:" Fundata est haec Ecclesia in Anno D/omi/ni 1021 per quemdam Vinicolam Ioannem de Prurisz..." čo znamená, že kostol bol založený Jánom de Prurisz v roku 1021. Ak predpokladáme, že sa nejedná o akýsi hypotetický farský kostol na neurčitom mieste, vynára sa nám otázka, či by to nemohla byť rotunda sv. Juraja, ktorej najstarší sloh je románsky a o dátume jej výstavby sa tiež vedú polemiky.

Pramene a literatúra:

1. Kanonické vizitácie skalickej farnosti z rokov 1756, 1817, 1824, 1851.
2. Opis listiny z roku 1450. ŠOKA Senica, fond Zbierka listín.
3. Sasinek, F.V.: Skalica In: Slovesnosť č.22. Skalica 1863, s.349.
4. Dúbravský, F.: Uhorská Skalica. Skalica 1921, s.71.
5. Šátek,J.: Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu. Trnava 1946, s. 12.
6. Šátek,J.: Od historických začiatkov do roku 1918. In: Skalica v minulosti a dnes. Bratislava 1968.
7. Hromadová,Ľ.: Umeleckohistorické pamiatky. In: Skalica v minulosti a dnes. Bratislava 1968.
8. Súpis pamiatok na Slovensku III. Bratislava 1969, s. 103.

NÁŠ ROZHOVOR

s výtvarníkom Ivanom Dulanským

Akademický maliar Ivan Dulanský sa narodil 15. 12. 1941 v Plaveckom Mikuláši. V rokoch 1956 - 1960 študoval na aranžérskom oddelení Školy umeleckého priemyslu v Bratislave, potom v rokoch 1961 - 1967 na VŠVU v Bratislave, oddelenie krajinárskeho a figurálneho maliarstva u prof. J. Želibského.

Od roku 1968 pedagogicky pôsobí na ZUŠ v Malackách. Venuje sa komornej maľbe a kresbe.

Akú inšpirujúcu úlohu zohralo rodisko vo vašej tvorbe?

Najsilnejšie spomienky na rodisko mám z obdobia raného detstva, kedy bolo Plavecké Podhradie ešte archaickou roľníckou obcou s gazdami v modrých zásterách a s furmanmi, ktorí v zime zvážali drevo z hôr koňmi na železničnú staničku, s nekonečným starečkovým humnom a obrovskou stodolou pod slamenou strechou. Tajomne vtedy na mňa pôsobil miestny kaštieľ, jaskyňa pod Plaveckým hradom, Čertova dolina pod Roštúnom či výhľad z Bubna na rozsiahle borové lesy Záhorskej nížiny. Vtedy vznikali aj moje prvé čarbanice.

Aký je to pocit žiť trvale v centre výtvarného diania v Bratislave a mimo rodiska?

Keď som ako štrnásťročný prišiel študovať /už z Nemšovej pri Trenčíne, kam sme sa presťahovali v roku 1951, keď som mal desať rokov/ na bratislavskú Školu umeleckého priemyslu, začínajú moje prvé dotyky s výtvarným umením v galériách, výstavných sieňach a múzeách a tiež na hodinách nedávno zosnulého prof. Brinicha, ktorý niekoľkým generáciám "šupkárov" prednášal o Altamíre, antike, gotike či renesancii a baroku. Tu som sa stretol aj s krajanmi B. Bačom, Ľ. Hološkom a J. Ondriskom, s ktorými sme po vysokoškolských štúdiách realizovali začiatkom sedemdesiatych rokov niekoľko spoločných výstav v Senici, vtedy ešte v improvizovaných výstavných priestoroch. S radosťou sme neskôr v roku 1984 uvítali, podobne ako iste aj prof. Želibský, Kostka, Brunovský a aj mladší kolegovia, vznik Záhorskej galérie v Senici. Nedá mi tu nespomenúť nemalú zásluhu kolegu J. Ondrisku na jej vzniku.

Bratislava má pre výtvarníka výhodu v možnosti sledovať aktuálne dianie v umení a kultúre vôbec. Zdalo by sa, že pobyt v centre je zárukou určitej rozhľadenosti, ale myslím, že je to záležitosť viacerých momentov.

Čím sa identifikujete so záhorským regiónom?

Dôverný vzťah k Záhoriu som obnovil v roku 1968, keď som sa po skončení štúdií a vojenskej služby usadil v Malackách a začal som pôsobiť na tamojšej ĽŠU, kde som mal aj svoj malý ateliér a kde pôsobím nepretržite až doteraz. I keď som sa v roku 1978 s rodinou presťahoval do Bratislavy, naďalej dochádzam do Malaciek a môj kontakt so Záhorím sa ešte zvýraznil kúpou starého domu v Sološnici. Tento dom nie je pre mňa iba víkendovou chalupou, ale trávim v ňom veľa času od jari do jesene a v Bratislave trávim prevažne zimné obdobie.

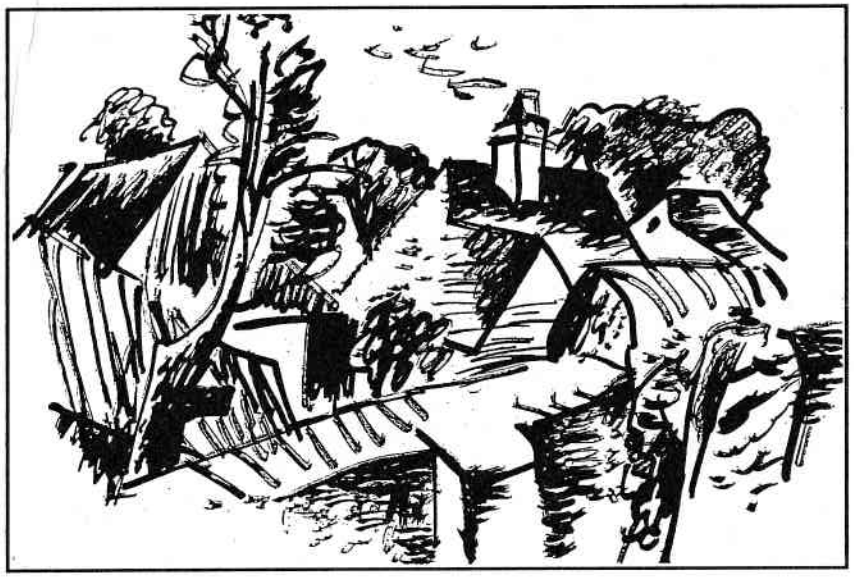

Kresba tušom, 1990

Ktorý kút Záhoria sa Vám najviac páči a ku ktorému máte osobný vzťah?

Najlepšie poznám na Záhorí cestu od Lamača cez Stupavu až k Plaveckému hradu a táto oblasť, ale hlavne okolie rodiska a Sološnice je mi najbližšia. Ako maliar - krajinár som však prešiel celé Záhorie.

Čím sa v súčasnosti zaoberáte vo svojej tvorbe a čo chystáte do budúcnosti?

Cesta za "motívom" ma zaviedla do mnohých kútov Slovenska, tvorivé pobyty som absolvoval aj v Bulharsku, Macedónsku či v bývalých sovietskych republikách Strednej Ázie. Dnes nachádzam najviac motívov v najbližšom okolí a v sebe. V mojej tvorbe nastal určitý posun k abstrahovanosti krajinárskych motívov, ktoré prevažujú v mojej tvorbe od skončenia štúdií na VŠVU v Bratislave u prof. Želibského. V súčasnosti sa venujem výhradne svojmu výtvarnému programu, v tomto roku sa zúčastňujem niekoľkých výstavných podujatí. Vystavujem spolu s kolegami zo Združenia 60+8 v Kremnici, na jeseň by to mali byť výstavy v Prahe, Varšave a menšia samostatná výstava v komorných priestoroch "U mažiarika" v

Bratislave. V Prahe ide o štátnou galériou v Nitre poriadanú, pomerne rozsiahlu výstavu slovenských maliarov a sochárov, ktorí študovali v Prahe. /Ja som školský rok 1965-66 strávil na pražskej AVU/ a vo Varšave budem vystavovať v Slovenskom kultúrnom stredisku spolu s kolegami B. Bačom, M. Kubíčkom a J. Gálisom.

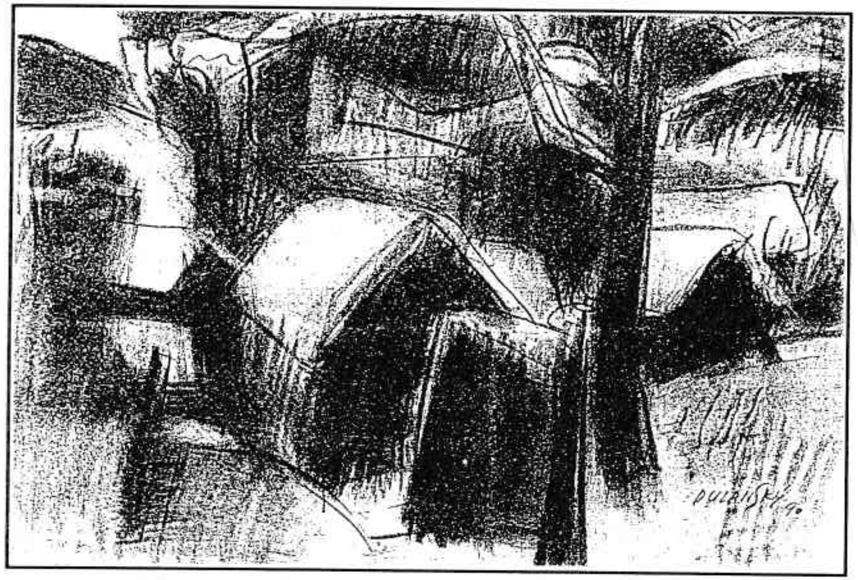

Zima na Podhorí. Kresba uhľom, 1990

Aké vlastnosti si na Záhorákoch ceníte a čo im naopak zazlievate?

Často sa teraz skloňujú /a to nespomínam iba v súvislosti so Záhorákmi/ isté pozitívne vlastnosti - podnikavosť a ctižiadostivosť, ktoré však v dnešných časoch môžu vyznieť negatívne, ak sú za nimi prílišné osobné záujmy. Zdá sa mi, že sa u nás stráca záujem o tradície, o hodnoty a nemám na mysli iba vrcholné, ktoré vytvorili naši predkovia. V tomto smere časopis Záhorie plní nezastupiteľné poslanie. Aj vďaka nemu vieme, že tu našli útočisko mnohé etnické a náboženské skupiny, ktoré počas storočí splynuli s miestnym obyvateľstvom, že naprieč Záhorím viedli významné obchodné cesty, ktorými bolo Záhorie napojené na okolité regióny, čo prispievalo k obohacovaniu života našich predkov.

Cítite sa byť Záhorákom, aj keď trvale žijete mimo?

Celý svoj vzťah k rodisku, k Záhoriu by som nazval slovom návraty, trvalé návraty k istotám domova. Aj preto sa cítim Záhorákom celou svojou bytosťou.

Rozhovor pripravil Štefan Zajíček

PETER BOOR A OCHOTNÍCKE DIVADLO V HOLÍČI

Pavel Proksa

V Slovenskom biografickom slovníku /1/ pod heslom Peter Boor /16.12. 1882 - 4.12. 1966/ sa medzi iným uvádza, že v spolupráci so svojou prvou manželkou Malvínou Boorovou r. Gašparovou /viď. Záhorie 1995, č. 3, str. 14-15/ nacvičili v Holíči 18 divadelných hier. Pri archívnom overovaní tohoto tvrdenia sa mi podarilo zistiť niekoľko zaujímavých skutočností v tejto súvislosti. Totiž v Spolku evanjelickej mládeže v Holíči, ktorý sa neskôr premenoval na Združenie evanjelickej mládeže a v Miestnom odbore Matice slovenskej /vznikol v r. 1921 premenovaním holíčskej Občianskej besedy/, ktorého bol Peter Boor po Pavlovi Groeblovi predsedom /predtým tajomníkom/, sa horlivo a často hrávali divadlá ochotníckeho rázu. S evanjelickou mládežou ich nacvičovala najprv Malvína Boorová a po jej ochorení učiteľ - správca evanjelickej ľudovej školy Ján Kollár /14.10. 1896 - 18.7. 1960/ /2/. Hlavným dramaturgom i režisérom, ako aj hlavným organizátorom ochotníckych divadelných predstavení v Holíči, bol Peter Boor. On vo svojej autobiografii /4/ z r. 1962 zreteľne spresňuje vyššie uvedený údaj zo Slovenského biografického slovníka takto: "*Dokiaľ práca spojená s vedením divadelných ochotníkov neprešla na tých, ktorí boli k nej povolaní, na činovníkov svetských spolkov a organizácií, usmerňoval som túto s pomocou brata učiteľa J. Kollára tak v MO MS ako v Spolku mládeže.*" /4 str. 16/. Po odchode do dôchodku v r. 1955 podvolil sa senior Peter Boor písať aj mestskú kroniku. V nej s pedantnosťou jemu vlastnou zaznamenal nielen odohraté divadelné predstavenia v r. 1956 - 1964, lež na základe svojich materiálií doplnil rozličné údaje o Holíči z konca minulého a začiatku tohoto storočia. Tak v mestskej kronike /6/ na str. 350 uvádza tituly a autorov divadelných hier, ktoré zahralo Združenie evanj. mládeže v rokoch 1920-1932 /SEM/: P. Zoch: *Z otroctva k slobode*, *Písmakova dcéra* od F. Ratka, Urbánek: *Rozmajrín*, Mahen: *Mŕtve more*, J. Hollý: *Amerikán*, J. Hollý: *Kubo*, Urbánek: *Prevrátený svet, Prokla, Hriešnica, Škriatok, Krutohlavci*, Petrovič: *Príde doba*, Horváth: *Povinnosti*, Kryl: *Vnučka*, Rjasnický: *Zajac*, Socháň: *Sedliacka nevesta*, Malvína Boorová: *Ži len rozumom, Pán profesor na vohľadoch,* Endreffy: *Sľub Jefteho*, L.N. Tolstoj: *Prvý páleník*, J. Chalúpka: *Kocúrkovo.*

No okrem toho paralelne v desaťročí po prvej svetovej vojne v Holíči hrávali divadlá aj ochotníci Sokola, Orla, RTJ /Robotníckej telocvičnej jednoty/, ba dokonca aj židovskej telocvičnej jednoty "MAKABI". V Miestnom odbore Matice slovenskej, ktorá mala v "Besede" prenajatú slušnú divadelnú sálu, vyhľadávaním primeranej hry a režírovaním bol zo začiatku poverený tajomník MO MS Peter Boor a po ňom od roku 1925 učiteľ, správca ľudovej evanjelickej školy Ján Kollár. Už v roku 1923 /3/ Peter Boor, odvolávajúc sa na nové stanovy MS, zrieka sa povinnosti riaditeľa divadiel, no odbor mu sľubuje spoluprácu i výpomoc prostredníctvom pribratých členov Jána Pihorňu a F. Kazúrovej a uzaviera voliť režiséra z prípadu na prípad. Keď sa Peter Boor stal seniorom rozsiahleho nitrianskeho seniorátu, organizovanie divadiel prevzal po ňom najprv syn Ján Boor a potom syn Milutín. Tento posledný v tajomníckej správe /5/ dňa 17.10. 1943 uvádza, že pod čestným predsedníctvom Petra Boora v Združení evanjelickej mládeže v rokoch 1927 - 1943 odohrali tieto divadelné kusy: *Škriatok, Sľub Jefteho, Krutohlavci, Povinnosti, Zajac, Kubo, Prevrátený svet, Amerikán, Charleyova teta, Pytliakova žena, Trikrát svadba, Náš pán ujo, Obyčajný človek, Tá naša Marča, Kocúrkovo a Slobodní manželia.*

Z divadelnej hry Spoločný byt v réžii P.Dynku v roku 1958

Po žalostnej predčasnej smrti nádejného poslucháča filozofie Milutína Boora zahralo SEM v Holíči na javisku v "Besede" ešte *Analfabeta* od Nišiča, *Matku* od J.G. Tajovského, *Medveďa* od A.P. Čechova, *Mama je nervózna* od W.T. Oswalda *"Rátačka", Čistota, Zlodej s dvoma skečmi, Čierny obchod, Cumeľ* a naposledy *Matku* od Júliusa Barča Ivana pod vedením agilného pokladníka SEM Drahomíra Neúročného. Ale senior Peter Boor sa s veľkou záľubou venoval holíčskemu ochotníckemu divadlu, keď sa ako dôchodca stal kronikárom mesta Holíča v rokoch 1956-1963.

Po roku 1948 akoby v kultúrnej oblasti nastali vojnové časy: "Inter arma silent Musae" - keď sa štrngalo ideologickými zbraňami boľševickej propagandy, deti Thálie akoby zamĺkli. Namiesto niekdajších slobodných divadelných predstavení nastali časy rôznych príležitostných osláv, manifestácií a revolučných pochodov a sprievodov. Kronikár mesta Holíča nezabudol poznačiť, že k *"mnohým oslavám chovalo sa miestne obyvateľstvo ľahostajne"*. /6/ Túto mĺkvotu prerušilo Slovácke divadlo z Uherského Hradišťa, keď v r. 1952 zahralo u nás *Kalinový háj*. Ochotníkov v tom čase akoby nebolo. Istý úpadok v kultúrnom živote Holíča vysvetľoval si kronikár aj tým, že "*v centre mesta nebolo vhodnej miestnosti pre kultúrne podniky. Jedáleň Ľanárskych a konopárskych závodov, vzdialená 3 km od centra, zostávala pri kultúrnych podujatiach poloprázdna*".

V roku 1953 Závodný klub ROH ĽKZ uviedol Makarenkovu hru *Začíname žiť*, a to v Holíči dva razy, raz v Senici a v Kútoch. K ďalšiemu rozvíjaniu činnosti Závodného klubu ĽKZ poslúžilo založenie speváckeho súboru, tanečného orchestra, dychovej hudby a menšej folklórnej skupiny. Aj v Holíči sa utvorila Miestna osvetová beseda, a tá zorganizovala predstavenie Luknárovho *Statočného valacha* a Tajovského *Ženský zákon*. Od roku 1954 možno konštatovať určitý vzostup, keď domáci ochotníci zahrali *Kozie mlieko* od Ladislava Mňačku a prešovské divadlo Jonáša Záborského *Najdúcha*. Krajské divadlo v Nitre prišlo s *Mirandolínou*, Dedinské divadlo z Bratislavy s *Júliusom Fučíkom*, pražské zájazdové divadlo zahralo v Holíči *Vdavky Nanynky Kulichové*.

Prestavbou Katolíckeho domu na Kultúrny dom sa všetka kultúrna činnosť preniesla do závodnej jedálne ĽKZ. V roku 1955 Miestna osvetová beseda v réžii Jozefa Blahu tam uviedla na scénu *Hádajú sa o rozum* z prostredia roľnícko-družstevného života. ZK ĽKZ uviedol operetu *Voľný vietor* a *Buky podpolianske*. Zavítali k nám aj hodonínski ochotníci hrou *Cesta zarúbaná*, tiež ochotníci ZK Slovenský hodváb Senica a k tomu pribudli štyri predstavenia Slováckeho divadla z Uherského Hradišťa. Názvy hier v r. 1955 kronikár neuvádza. V r. 1956 ZK ĽKZ v réžii Bedricha Peterku zahral *Pytliakovu ženu*, *Figliarov spod Poľany* a operetu *Divá Bára*. Hosťovsky vystupovali žiaci OSŠ zo Skalice, divadelný klub z Gbelov, Krajové divadlo z Nitry, Arma Hodonín, Dedinské divadlo z Bratislavy, ochotníci z Kátova i Lužíc a Slovácke divadlo z Uherského Hradišťa. V Holíči sa pridali žiaci Jedenásťročnej strednej školy a ochotníci DO ZK ĽKZ zahrali v rokoch 1957-1964 podľa presných záznamov Petra Boora v mestskej kronike celkom 15 veľmi hodnotných divadelných predstavení, študenti - ochotníci z JSŠ v Holíči 4 /režisér prof. Pavčák/, PUŠ pod vedením P. Oklešteka jedno, taktiež ŠO ČSM pri Poľnohospodárskej technickej škole tiež jedno. Slovácke divadlo z Uherského Hradišťa 10, nádejní herci Vysokej školy múzických umení z Bratislavy tu pohostinsky vystúpili s tromi hrami: *Bačova žena, Tanec nad plačom* a Ibsenova *Nora*, Krajové divadlo z Trnavy s tromi predstaveniami, zo Žiliny s jedným predstavením a Magura z Kežmarku tiež s jedným predstavením. Divadelno-ochotnícke srdce Petra Boora plesalo nad toľkou divadelnou žatvou v Holíči a jeho kronikárske pero zapisovalo všetky potrebné údaje, kedy sa ktoré divadlo hralo, autora, presný názov hry, mená hercov, scenáristov, osvetľovačov, maskérov a niekedy aj inšpicientov /šepkárov/. Nemožno sa čudovať, že v takomto rodinnom prostredí vyrástla v Holíči významná teatrologická osobnosť, ako je syn Petra Boora, prof. Ján Boor.

Pramene:

1. Slovenský biografický slovník. Martin 1986, s. 291.
2. Pavel Proksa: Stánok Boží s ľuďmi. Senica 1995.
3. Kniha zápisníc Občianskej besedy v Holíči a MO MS 1919 - 48.
4. Peter Boor: Autobiografia, rkp. 1962 - sen. archív Myjava.
5. Zápisnice SEM v Holíči 1913 - 1948 - /archív cirk. zboru/.
6. Kronika - Holíč roky 1947 - 1964 /MÚ Holíč/.

NAJSTARŠIE OSÍDLENIE GBELOV

Viera Drahošová

V poslednej časti príspevku o archeologických nálezoch v Gbeloch /1. časť uverejnená v Záhorí 6/95, 2. časť v Záhorí 2/96 / by som chcela načrtnúť celkový priebeh najstaršieho osídlenia územia obce.

Stopy osídlenia po človeku typu Homo sapiens neanderthalensis alebo Homo sapiens sapiens zo staršej doby kamennej sa nepodarilo doposiaľ zachytiť, i keď v budúcnosti takýto nález nie je vylúčený.

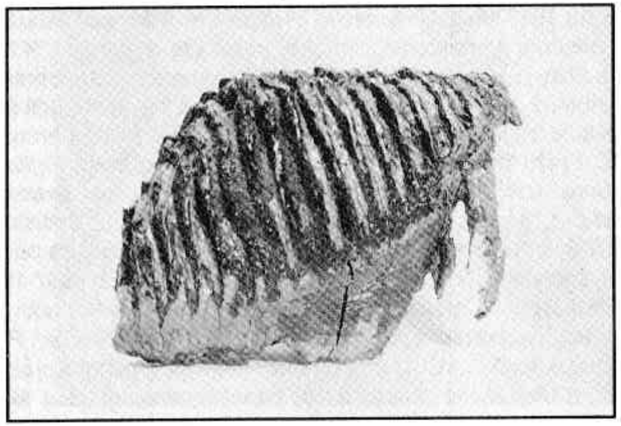

Zub mamuta z adamovskej štrkovne

Pri výkopových prácach - ťažbe štrku v Gbeloch na Adamove boli vykopané zvyšky ich zvieracieho súčasníka, najznámejšieho z vyhynutých pleistocénnych zvierat - mamuta /Mammuthus primigenius/. Do zbierok Záhorského múzea ich daroval pán Ivan Pecúch z Holíča. Ide konkrétne o zub - stoličku mamuta /dlhú 32 cm, vysokú 14,4 cm a širokú 9 cm/ s lamelami, prostredníctvom ktorých drvil mamut rastlinnú potravu ako napr. mladé vetvičky stromov a rôzne stepné rastliny. V letných mesiacoch sa potravou zásobil a uložil si ju do tukových zásob na zimné obdobie v hrbe za hlavou.

Druhým nálezom bol fragment z kla, konkrétne jeho povrchová vrstva dlhá 34 cm, široká 7 cm a hrubá 0,8 cm. V zbierkach múzea máme týmto pozostatky mamuta z dvoch lokalít, z viacerých zistených v regióne Záhoria. V roku 1966 odovzdali robotníci spolu s kosťami iných pleistocénnych zvierat i päť fragmentov kla mamuta, dve celé a dve čiastočne zachované stoličky zo štrkovne v Malých Levároch, kde boli získané za rovnakých okolností pri ťažbe štrku. Okrem nálezov pozostatkov tohoto najväčšieho predstaviteľa glaciálnej fauny z Čáčova, Kunova a ď. je z literatúry známy i predmet, zhotovený z mamutoviny - hrot oštepu z jaskyne Deravá skala pri Plaveckom Mikuláši z obdobia gravetienskej kultúry. Podoba mamuta bola zistená prostredníctvom nálezov na Sibíri, kde vo večne zmrznutých pôdach vykopali jedince vo veľmi dobrom stave. Dospelé zvieratá dosahovali výšku viac ako štyri metre, pokryté boli dlhou hustou hrdzavohnedou srsťou.

Na základe nálezov kamenných štiepaných nástrojov a črepov na rozsiahlej lokalite s ťažiskom osídlenia v dobe rímskej /spomínanej v predchádzajúcich častiach príspevku/, ktorá sa rozkladá v severozápadnej časti chotára na pravom brehu Unínskeho potoka, možno najstaršie osídlenie Gbelov datovať rámcovo do mladšej doby kamennej. Pri získavaní a spracúvaní dreva na stavbu domov, varenie a pre ďalšie účely používal človek v mladšej dobe kamennej kamenné hladené nástroje rôznych typov: sekery, kliny, dláta. Vyrábal ich predovšetkým zo zelených bridlíc, menej z amfibolitov a iných surovín.

Z tohoto obdobia pochádza i kamenná trapezovitá sekerka so zaobleným ostrím, asymetricky zbrúsenými bokmi a čiastočne poškodeným povrchom /dlhá 7,7 cm, široká 4 cm, hrubá 1,7 cm /. Zhotovená je z metamorfovanej horniny sivozelenej farby. V polohe Záhumenice za cintorínom ju našiel a do múzea priniesol Branislav Bezák. Nález fragmentu kamenného sekeromlatu bez bližších informácií a nálezových okolností, uložený taktiež v Záhorskom múzeu, bol publikovaný v roku 1961 /Pichlerová, 1961, 36/.

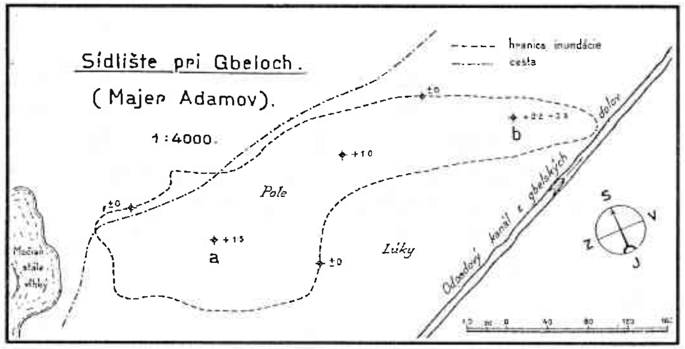

Sídlisko pri Adamove zamerané Š. Janšákom v roku 1930

Kontinuitu osídlenia v dobe bronzovej dokladajú črepy nádob z neskorej fázy jej vývoja, vykopané pri ťažbe štrku v Adamovských štrkovniach.

Pri povrchových prieskumoch a zberoch získal spolupracovník Záhorského múzea pán Vladimír Jamárik v roku 1975 črepový materiál, ktorý nám signalizuje existenciu sídliska v období na rozhraní doby bronzovej a halštatskej. Rozkladalo sa na južných svahoch Gbelskej priehrady medzi Gbelmi a Petrovou Vsou. Na severných svahoch priehrady objavil lokalitu z doby laténskej a známe sú i ďalšie dve z tohto obdobia. Jedna sa nachádza v polohe Gálový jarok a nálezy črepov keramiky z doby laténskej získal Jiří Mihál tiež na pravom brehu Unínskeho potoka na lokalite, ktorá svojou polohou a prírodnými podmienkami mimoriadne vyhovovala životným potrebám najstarších obyvateľov gbelského územia a bola osídlená vo viacerých obdobiach. Bohaté nálezy z doby rímskej boli predmetom predchádzajúcich príspevkov.

Najznámejšou a v literatúre najčastejšie uvádzanou lokalitou z Gbelov je mohylové pohrebisko v lese Kojatín. Na základe náhodného nálezu R. Krejčího v roku 1933 vykonali R. Krejčí, B. Pospíšil a A. Vavruška v roku 1933 amatérsky zisťovací výskum dvoch mohýl. V jednej z nich bola nájdená popolnica so zvyškami žiarového pohrebu. Zdobená bola pásikmi rýh a vlnoviek. V druhej mohyle boli dve hromádky popola a črepy zdobených i nezdobených nádob. V rokoch 1939 až 1945 vykonal Štátny archeologický ústav v Martine /Vojtech Budinský-Krička/ zameranie, pri ktorom bolo zistených 12 mohýl kruhového pôdorysu. Predstavujú jeden zo vzácnych dokladov o slovanskom osídlení nášho regiónu už v 7.- 8. storočí.

Pre slovanské osídlenie bolo zrejme príťažlivé okolie Adamovho dvora, kde sledujeme výraznú koncentráciu slovanských a ranostredovekých nálezov. Na nevýraznej terénnej vyvýšenine v tejto polohe bola prieskumom Vojtecha Budinského - Kričku z Archeologického ústavu SAV zistená na veľkej ploche koncentrácia črepov z 8. až 9. storočia, ktorá dokazuje sídlisko z tejto doby. Ďalšími prieskumami spoločne s Dr.Ľudmilou Kraskovskou zo Slovenského národného múzea objavili východne od sídliska pohrebisko z toho istého obdobia a je zrejmé, že na ňom starobylým slovanským spôsobom pod mohylami pochovávali jeho obyvatelia svojich zosnulých. Zistené boli dve mohyly oválnej a jedna kruhovej dispozície, datované črepmi.

Na pieskovej dune západne od majera Adamov v polohe Štrkoviská bolo už v tridsiatych rokoch povrchovými zbermi Štefana Janšáka zistené ďalšie slovanské sídlisko. Získal odtiaľto črepový materiál, strusku a železné predmety, ktoré možno datovať do bezprostredne nadväzujúceho veľkomoravského obdobia a 10. storočia. Časovo zodpovedajúce pohrebisko bolo popísané v prvej časti príspevku. Pri ťažbe štrku vykopané nálezy črepového materiálu zo spomínaných etáp slovanského osídlenia i z obdobia stredoveku odovzdali do múzea Ivan Jurček ml. a p. Ivan Pecúch z Holíča.

Literatúra a pramene:

Bialeková,D.: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia, I. Nitra 1989, strán 294.
Eisner,J.: Popelnicové hroby z doby hradištní na Slovensku. In: Památky archeologické 40, 1934-1935, s. 82-90.
Pichlerová,M.: Neolitické sídliskové pamiatky z okolia Senice. In: Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 6, 1961, s. 36.
Dokumentácia archeologického úseku Záhorského múzea v Skalici.

SPOMIENKY NA PESTOVANIE ZELENINY V ZOHORE

Anna Havlíková

Zelenina sa pestovala v Zohore na dlhých úzkych parcelách už koncom minulého storočia. Role mali 120 - 340 siah, najdlhšia parcela merala 1097 siah. Zem bolo treba dobre vyhnojiť. Hnoj sa miešal kravský, konský i od ošípaných a hydiny a hneď sa zaoral, aby sa živiny nevyparili. Semená sme si dopestovali sami a ktoré nám chýbali, objednávali sme od semenára Vitáčka z Čiech.

Zber zeleniny v Zohore. Repro Zborník SNM Etnografia 3, 1962

V jeseni v októbri, novembri sa sadil cesnak, 3-4 vrecia, za každou koňmi zoranou brázdou a asi 10 cm od seba. Hneď sa železnými hrabľami zahraboval. V jeseni sa sadila aj cibuľa, dva prútené košíky. Na jar sa vysial zeler, ktorý týždeň namočený v handričke za sporákom klíčil. Na jar sa cesnak okopal a za každý druhý riadok sa zasiala doň mrkva. Na brázdy sadili hrach, odolný menším prímrazkom. Keď mrkva bola asi 2-3 cm vysoká, plel sa cesnak. *O Petre Pavle* sa cesnak vybral, uličky sa oplečkovali a mrkva oplela. Po žatve sa znova plečkovalo a ešte raz plelo. Po mrkve sa sial petržlen, *po zmrznutých svätých* sa sadila fazuľa nad brázdami na každej roli, kde bola zelenina.

Kapusta, kel a kaleráb sa sadili do vlhšej zeme, 2-3 krát sa museli okopať. Na Marka sa sadili uhorky do dobre pripravenej zeme, v jeseni a na jar zoranej, priviezol sa dobre uhnitý hnoj, kompost, dobre zmiešaný so záchodovým, z čoho uhorky dobre rodili. Jeden kopal jamky, druhý, dobrý chlap, si nabral do koša hnoja a dával do jamiek a žena vyklíčené uhorkové semená. Mala ich v plechovej miske v mokrej látke pár dní pred sadením naklíčené. Jednu roľu sme sadili nakladačiek a jednu roľu dlhých uhoriek, ktoré oberali raz týždenne a naoberal sa plný voz. Ženy oberali do zástery, chlapi odnášali vo vreciach vysýpať. V dedine boli priekupníci, ktorí uhorky, ale aj ostatnú zeleninu skupovali. Voz so zeleninou odvážali a po zložení do vagóna odvážali prázdny voz a hneď tovar vyplatili. Nakladačky sa oberali každý druhý deň. Keď uhorky schádzali, išli sa okopávať, o dva týždne znovu a plečkovali sa. Muselo sa dať pozor na fázy, aby sa nepoškodili. Tretí raz sa okopávali v júli, ale už začínali rodiť, tak sa škriabalo motykou, kde bolo miesto, ostatná zelina sa vytrhala rukou. Uhorky sa sadili do prvotriednej zeme, kde sa siala pšenica.

Kaleráb, zeler a kapusta sa museli zberať ešte pred jesennými mrazmi. Zeler sa obrezal a zakopal na zimu do jám. Menší zeler so zelenou vňaťou sa zakopal do riadkov. Takto sa uskladňuje aj pór, menší petržlen a kel. Všetka zelenina v riadkoch sa musí dobre prikryť šachorím, aby nezmrzla. Na prikrývku napadne sneh a tak je to ako pod perinou. Na semeno sa odloží do jám aj s koreňmi, prikryje sa doskami a obhádže zemou. Pretriedený petržlen sa zakopával do veľkých širokých jám aj s trocha obrezaným zeleným lístím, zakopával sa na dva boky a zasýpal sa žltým pieskom. V prostriedku jamy bol chodník. Hore sa dali žrďky /húlky/, na to snopy kukuričniska. Na jednom konci sa urobil schodok, aby sa dalo do jamy vojsť ako do pivnice, vchod sa zaistil snopom kukuričniska aj hnojom.

V jeseni sa nakopalo mrkvy plný voz a v stodole sa zvečera do polnoci očistila, poodtŕhalo sa lístie, aj tri fúry. Mrkva sa triedila. Pekná sa sypala z košov do voza a drobná sa dávala do vriec a potom sa dávala koňom v obroku, ošípaným nasurovo i varená. Ráno sa fúra peknej karotky zaviezla priekupníkom do vagóna a posielala po celom Slovensku, do Čiech i Nemecka. V drobnom sa predávala zelenina vo Viedni, kde bola vychýrená. Otec fúru hlávok kapusty predával v Jure, Pezinku, Modre po 30 - 50 kg na rezanie.

Pokiaľ ide o výmeru, na ktorej sa pestovalo, uvediem príklad od nás. Bolo to rovnaké. Jeden rok sme mali zasiatu cibuľu na 360 siahach, druhý rok na 60 siahach, na 700 siahach sa siala mrkva, na 358 siahovej roli petržlen, na 500 siahoch kapusta, na 250 siahach kel, na 300 siahach zeler. Celkove sme zeleninu pestovali na polovici výmery pôdy, niekedy aj viac. Starí hospodári pomreli a zelenina sa prestala pestovať. Teraz sa seje obilie, repa, kukurica.

Záhon pod konope, záhon pod chren, záhon pod cibulu, záhon pod len ...

Peter Michalovič

V záhorskej oblasti sa už od stredoveku formovala jedna z najvýznamnejších zeleninárskych oblastí s dvoma hlavnými rajónmi - zohorským, kde sa darilo najmä kapuste, koreňovej zelenine, cibuli, cesnaku a stupavským, so široko - ďaleko známou kapustou. Význam zeleninárstva rástol aj s rozvojom miest. Mešťania vlastnili záhrady, ale na trhoch nakupovali aj tovar z vidieka. Starší bol podomový spôsob predaja alebo cez priekupníkov. Takto sa tovar šíril

zo špecializovaných zeleninárskych centier po okolí.

Pri práci a predaji zeleniny sa - tak ako pri inej práci - spievalo a vznikali aj piesne, ktoré súviseli s touto pracovnou témou. Niektoré by sme mohli označiť z tématického hľadiska za čisto pracovné zeleninárske:

Hrach sa mi neurodziu, len samé lopatečky,
moja žena botú nemá, len samé opatečky.
...
Záhon pod konope, záhon pod chren,záhon pod cibulu, záhon pod len.
...
Hrášek je gulovatý, šošovička huadká,
petržal je šarapata a mrkvička suadká.
/J. Blaho, Záhorácke pjesničky 1,30/
Bár sem já malučká, drobná, predsa sem hospodyň dobrá,
ešče mám jačmeňa, reži, aj pro to prekupňík bježí. /JB 5,7/

V piesňach sa všeobecne často objavuje najprv prírodný motív a za ním nasleduje motív spoločenský či už s ľúbostnou, žartovnou alebo tragickou tematikou, napr. v piesňach *Zelená je petržalka, červená mrkvička, šeci ludé povidajú, že sem já maličká* /JB 2, 143/ a *Na Bílých horách seje milý hrach, naučiua sa milá doňho chodzívat. Doňho chodziua, úsky trhaua, bodaj bych ťa, múj šuhajku, nebyua znaua* /JB 5, 91/. V ľúbostných piesňach sa nezriedka vyskytuje básnický obraz *zahrádky trňenej*, ako symbol neuskutočniteľnej lásky, v ktorej rastie kvietok - dievča a šuhaj sa ho snaží odtrhnúť, ale nie je to možné, a preto sa o tom vlastne v piesni spieva /napr. v piesňach *Pred naším je zahrádečka*, JB 1, 88 a *Pred mú milú*, JB 2, 93/. Aj v žartovných piesňach nachádzame aspoň zmienky o rôznych druhoch zeleniny, ktoré slúžia v určitom slovnom a vetnom spojení na vyvolanie humornej nálady:

Mám já ženu starú, dau bych ju za muadú a ešče bych pridau kapustnú zahradu. Kapustnú zahradu, aj mjericu hrachu, len abych sa stráseu starého zázraku, ... /JB 1, 56/,
Išeu Macek do Mauacek šošovičku muácit, zapomjeu si cepy doma, moseu sa on vrácit, .../JB 1, 38/,
Zaspau na lavici, koňe v šošovici, dobrá byua milá, že mja zebudziua, .../JB 4, 142/,
Kerá žena kávu pjjá, tá muža prez hubu bíjá, pije kávu rumovú, muž mosí jest fazulu ... /JB 2, 54/.

Aj v baladických piesňach nachádzame rôzne prirovnania, ich pôsobivosť je založená najmä na zdôraznení protikladu dobra a zla, napr. v piesni *Vydaua maci* /JB 2, 134/ sa spieva:

ked vy budete, moja mamičko, petržal trhaci, vy mja budete, moja mamičko,
z leluje zháňaci.

Ako istú pozoruhodnosť spomenieme v našom "zeleninárskom" piesňovom výbere známy ľudový tanec, ktorý má na Búroch príznačný názov *zahradňík* /alebo *valach*/. Spieva sa v ňom:

Ket sem šeu do boru pro hrach, pro hrach,

skapau mi na cesce valach,
valach.
Biuo mi valacha lúto, lúto,
že sem ho zakopau tuto, tuto.

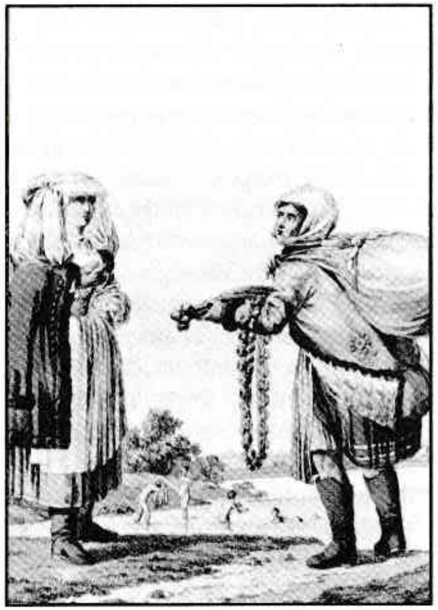

Cibuliarka zo Zohoru. Kolorizovaná rytina podľa kresby J.H.Bikkesyho, 1816

Išua paňi do zahrady z motykú,
z motykú,
vykopaua marijánku velikú,
velikú.
A tá marijánka voňaua, voňaua,
aš sa jí tá zahradňica ďiviua, ďiviua.
/Borský Mikuláš, 1994, s.70/

V ostatných záhorských obciach je tento dvojčasťový tanec /v 3-osminovom a 2-štvrťovom takte/, ktorý tancujú jeden muž a dve ženy so šatkou, známy pod názvom *šátečkový*. Napríklad v skalickej verzii šátečkového tanca sa spieva:

Povjes mi, má milá, povjes, povjes,
po čem je v Seňici oves, oves,
po pjeta tricíťi šesťi, šesťi,
majú tam mládenci šťesťí, šťesťí.
Šel zahradňík do zahrady z motykú,
z motykú,
vykopal tam rozmarínku velikú, velikú.
Povjez mi, múj milý, povjes, povjes,
po čem je v Seňici drúbež, drúbež,
po pjetatricíťi šesťi, šesťi,
pújdeme na svaďbu šeci, šeci.
Nebyla to rozmarínka, byl to kren, byl
to kren,
vyhoďil ho zahradňíček oknem ven,
oknem ven. /JB 5, 126/.

V rukopisnom spevníku *Slowenských Pěsnjček Zwazek štwrtý* z prvej polovice 19. storočia z okolia Skalice nájdeme aj ponáškovú pieseň *Čárané z Konopý žijú*. Humornou formou pieseň popisuje 40 záhorských obcí a v jednej slohe sa spomína: *W Léwarkách sú Kapustáry, W Gajaroch sú erteplári...*

PRVÉ KRUMPÍRE NA STUPAVSKU

Vypráva K.... H... Zohorský

Zemáky menujú na moravskom poli, od Stupavy až po Leváry "krumpľami", alebo ešte viacej "krumpiermi". Kedy a odkiaľ privezené boli, neni na isto potvrdené.

Najskôr z Rakús, kam prišli z Nemecka. To dosvedčuje užívaný názov, ktorý je skomoleninou nemeckého "Grundbirre" jako doposiaľ v niektorých krajoch Rakúska zemáky menujú.

Ľud slovenský nemal k ním zo začiatku veľkej dôvery. Až po neúrodných rokoch 1770 a 1771 veľká drahota obylia pomohla zemákom k hojnejšiemu rozšírení. V dobe neúprosnej biedy a hladu ľud vďačne siahnul k ním. A od tej doby zmiznuly všetky predsudky o škodlivých následkoch z užívaní zemákov.

Zohorský priateľ vyprával: Keď prvé "krumpíre" tady u nás sadili, bol môj starý tatko ešte deckom, tak asi 3 - 4 roky starým. Bolo to zrovna o tej veľkej drahote. Tenkrát, vyprávali starí, chumelilo sa na sv. Jozefa jako o Vánociach, a po ňom ešte dlho. Sňah zustal dlho ležať do jara, vyležal oziminu a jarná siatba sa opozdila. Rok nastávajúci nebol lepší. Leto bolo celé mokré a obilie porástlo. Veľmi bolo zle vtedy. V Stupave predávalo sa žito merica za 12 zlatých, kdežto predtým bola za 1 zl. 80 kr. striebra. Ľudia z hladu piekli chlieb z otrúb, kôry a korienkov, parili a jedli koprivy a lebedu. Náš starý dedko mali zahradu a chalupu v Zohori, formani vtedy jazdili do Rakús a na Moravu. A z jednej takovej cesty priviezli päť "krumpírov", prvé do tohoto kraju. Bolo obzerania a pozerania, čudovánia sa, keď ich doma ukazovali, a vyprávali, že sa uvarené jedia, ale s chlebom a nie mnoho naraz.

Matka, naša prababka, dva "krumpíre" uvarila. Ostatné nechali na semeno. Uvarené rozkrojila a položila na lavicu, aby vychládly. Náš dedko jako decko hrali sa na zemi, a jak deti sú, prišúrali sa k lavici, vzali jeden krumpír a celý ho zjedli. Strhnul sa krik, keď to rodičia zbadali. Sprepadené decko! Celý "krumpír" zje a bez chleba! Môže z toho mať smrť! Hneď siahali deckovi do úst, ale kde už bol "krumpíru" konec! Mlieko musel piť, aby mu pomohlo. Ale márne sa poľakali, chlapec zostal zdravý ani repa.

Tady okolo Zohora sadili zemáky najsámprv z celého okolia. Avšak mnohí mysleli, že tie guličky na nati sa jedia. Pravda, tie nemaly dobrej chuti, a preto neradi sadili ich, až keď boli poučení, čo a jak. Potom pravda bolo pomoženo.

Zo starých časov. Zozbieral: Ferdinand Dúbravský

□ Správy □ Správy □ Správy □ Správy □ Správy □ Správy □ Správy □ Správy □

Zreštaurované pamiatky

Dňa 18. júna sa konali obhajoby diplomových prác poslucháčov 6. ročníka Katedry reštaurovania Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave. V dvoch ateliéroch sme mali možnosť stretnúť sa so znovuobnovenými pamiatkami zo Záhoria. Peter Hric a Pavol

Rodzenák prostredníctvom fotografickej dokumentácie prezentovali výsledky svojej práce na reštaurovaní neskorogotických nástenných malieb s motívom z legendy o svätom Jurajovi v národnej kultúrnej pamiatke Rotunde svätého Juraja v Skalici. Tomáš Ovsianka obhajoval svoje reštaurátorské dielo na soche Piety z Moravského Svätého Jána, ktorá stávala pri miestnej studničke a Miroslav Minarových zreštauroval sochu Spravodlivosti z priečelia Mestského úradu - Radnice v Skalici. Všetci obhájili svoje práce na výbornú. -dra-

Inforeg Záhorie v Zohore

Dňa 12.7. 1996 za účasti veľkého počtu hostí uskutočnilo občianske združenie INFOREG ZÁHORIE v spolupráci s vydavateľstvom DAJAMA oficiálnu prezentáciu publikácie Slovensko-rakúske Pomoravie.

Po úvodných slovách starostky obce Zohor pani Ľubice Havranovej prezident občianskeho združenia INFOREG ZÁHORIE, ktoré vzniklo v januári 1996, Ján Hladík predstavil program a ciele tohto združenia /propagácia a prezentácia regiónu Záhorie v kultúrnej, športovej a hospodárskej oblasti/. Spoluautor spomínanej publikácie Daniel Kollár potom predstavil prítomným túto knihu, ktorá vyšla v slovenskej i nemeckej mutácii.

O kultúrny zážitok sa postaral zmiešaný cirkevný zbor Glória z miestnej obce, ktorý sa predstavil niekoľkými piesňami. Na záver si účastníci prezreli výtvarnú výstavu dvoch umelcov tvoriacich na oboch stranách rieky Moravy. -pet-

Náučný chodník "Nivou Moravy" otvorený

Dňa 12. júla 1996 sa v Devíne pod hradom pri sútoku Dunaja a Moravy stretli tvorcovia a verejnosť na slávnostnom otvorení trojjazyčného náučného chodníka /NCH/ "Nivou rieky Moravy" - v bývalom prísne strážonom hraničnom pásme. Po príhovoroch hlavných organizátorov a sponzorov daného projektu - starostov mestských častí Devínska Nová Ves a Devín, riaditeľa Amerických mierových zborov, riaditeľa Správy CHKO Záhorie a prezidenta nadácie Daphne slávnostne odhalili prvú vstupnú tabuľu chodníka.

Cieľom NCH je zvýšiť informovanosť miestneho obyvateľstva, turistov, ako aj mnohých zahraničných cykloturistov o unikátnosti a význame nivy Moravy a potrebe jej ochrany a zachovania. Príprava a realizácia projektu trvala jeden rok a je výsledkom vzájomnej spolupráce piatich miestnych úradov /Devín, Devínska Nová Ves, Zohor, Stupava a Vysoká pri Morave,/ WWF Rakúsko /Svetový fond pre ochranu prírody/, mimovládnej organizácie Rybárik, Správy CHKO Záhorie a Správy povodia Dunaja. Hlavným organizátorom projektu bola nadácia Daphne a hlavným sponzorom cez Program malých grantov boli Americké mierové zbory /U.S. Piece Corps/ pôsobiace na Slovensku.

Náučný chodník sa začína v Devíne pri sútoku Dunaja a Moravy, pokračuje pozdĺž cyklistickej cestičky popri rieke Morave až do Vysokej pri Morave a má dĺžku 23 km. Na štyroch prístupových cestách sú umiestnené vstupné tabule /v Devíne, Devínskej Novej Vsi, Devínskom Jazere a vo Vysokej pri Morave/ a na trase je rozmiestnených 16 informačných tabúľ poskytujúcich údaje o geológii územia, jeho histórii, rastlinách a živočíchoch, ako aj o potrebe ochrany tohto celosvetovo významného územia, ktoré je svojimi lúkami, lesmi a riečnymi ramenami unikátne v strednej Európe a je chránené Ramsarskou konvenciou o ochrane mokradí. Tisíce migrujúcich vtáčích jedincov, medzi ktorými sú európske i celosvetovo ohrozené druhy je dôvodom, prečo bola niva rieky Moravy vyhlásená za medzinárodne významnú vtáčiu oblasť /Bird Life Internacional, 1992/ - 118 hniezdičov z celkového počtu 176 registrovaných druhov je toho dôkazom.

Autormi textov sú odborníci z rôznych vedných odborov a informačné tabule sú v troch jazykoch - slovenskom, nemeckom a anglickom.

Katarína Zlochová

Myjavské slávnosti v daždi

21. - 23. júna 1996 sa uskutočnili XXXVII. folklórne slávnosti v Myjave. Zúčastňujú sa ich každoročne aj folklórne skupiny, súbory a obdivovatelia folklóru zo Záhoria, ale aj mnohí odborníci z iných regiónov. /Na vysvetlenie: Slávnosti vznikli pred 37 rokmi a 17 rokov sa organizovali v Krakovanoch, Okres Trenčín, pred 20 rokmi boli slávnosti prenesené do Trnovcov na Myjave./

Folklórna skupina z Gajár na myjavských slávnostiach

Tento rok bola Myjava po celé tri dni zahalená v mrakoch, z ktorých každý deň výdatne pršalo. Úsilie súborov, skupín, sólistov, hudieb sme nemohli oceniť potleskom, pretože nie všetci vystúpili, viaceré programy sa pre nepriazeň počasia a nevhodné náhradné priestory nedočkali svojej premiéry. A čo sme videli? Peknú výstavu v Múzeu SNR, ktorá sa pod názvom "Podoby kovu" venovala jednému z ľudových remesiel - kováčstvu, na ktorej sa svojimi výrobkami prezentovalo aj SOUP z Holíča. Pripravila ju Mgr. Blanka Landová.

Objavnou a trocha netradičnou bola módna prehliadka odevov inšpirovaných myjavským krojom, ktorú pripravili mladé autorky Mgr. Jana Chudá, Mgr. Jarmila Švandová a Mgr. Viera Feriancová. V slávnostnom sprievode sme mohli vidieť aj folklórne skupiny z Brodského a Gajár. V piatok vystúpili domáci s programom z okolia Myjavy pod názvom Šecja sme jednakí, alebo čo všetko sa mohlo stať na myjavskej muzike. Program pripravila Mgr. Viera Feriancová. Hudobná súťaž o cenu Samka Dudíka sa uskutočnila v spoločenskom dome a pripravil ju Samo Smetana. V súťaži zvíťazila ĽH Skaličan s primášom Petrom Michalovičom. Pre deti bola pripravená Nedeľná škola hier, tanca a zábavy, v rámci ktorej vystúpil detský folklórny súbor Vienok z Bratislavy s programom zostaveným zo záhorských reálií.

Veríme, že na budúcich ročníkoch myjavských folklórnych slávností vystúpi aj viacero folklórnych skupín zo Záhoria s objavným programom.

Eva Pernecká

Častkov v znamení ekumény

Prvá júlová nedeľa stala sa pre malú záhorskú obec pamätnou. To preto, lebo sme sa zišli v evanjelickom kostole k ekumenickým bohoslužbám z príležitosti spomienky na kresťanských vierozvestcov Cyrila a Metoda. Prítomných privítal starosta obce Štefan Juráš. V naplnenom kostole fundovaný príhovor mal rímskokatolícky kňaz br. Augustín Nádašský, profesor

saleziánskeho gymnázia v Šaštíne. Výstižne priblížil misiu solúnskych bratov po stránke náboženskej i kultúrnej s aplikáciou na súčasnú generáciu. Miestny evanjelický farár a.v. Branislav Kolény predniesol modlitbu Otče náš v staroslovienskom jazyku. Slávnostnú atmosféru podporil zmiešaný spevokol GORCE z poľského Nového Targu, ktorý profesionálne zaspieval niekoľko náboženských a ľudových piesní. Ich vystúpenie bolo o to pôsobivejšie, že všetci sa prezentovali v goralských krojoch. V chráme sa vytvorilo krásne spoločenstvo kresťanov s túžbou oslavovať nebeského Pána piesňou i modlitbou.

Duch ekumény prenikol i do siene, kde sa podával spoločný obed. Rozchádzali sme sa vnútorne povzbudení s rozhodnutím aj v budúcnosti organizovať takéto ušľachtilé stretnutia.

Braňo Kolény

Dedičstvo otcov

V nedeľu 7.7. 1996 sa konala v Brodskom slávnosť pri príležitosti sviatku sv. Cyrila a Metoda. Doobeda slúžil dp. Peter Kučera slávnostnú svätú omšu. Popoludňajší program začal v kultúrnom dome otvorením výstavy **Dedičstvo otcov** zo zbierky farského úradu. Na výstave si mohli návštevníci pozrieť dobové ornáty, matriky, vizitácie, učebnice, modlitebné knihy a ďalšie umelecké predmety, ktoré sú dokladom histórie obce, nábožnosti občanov a ich umeleckého cítenia. Výstavu otvoril a predstavil miestny pán farár. Program ďalej pokračoval prednáškou o príchode vierozvestcov a ich pôsobení na našom území. Hovorila pracovníčka Záhorského múzea PhDr. Viera Drahošová.

Poslednou časťou programu bolo pásmo slova a hudby. Epos Cyrilometodiáda od Jána Hollého zarecitovali žiaci ZŠ, modlitbu Otče náš v staroslovienčine a oslavnú pieseň na ukončenie zaspieval cirkevný zbor. Brodčania tak ako ich predkovia vzdali úctu spomínaným svätcom, poďakovali im za vieru, kultúru a vzdelanosť.

M. Antálková

Tradičné stretnutie na Branči

Nádvorie hradu Branč v Podbranči sa stalo miestom opätovného stretnutia evanjelických veriacich pri príležitosti sviatku Cyrila a Metoda a spomienky na evanjelických kňazov, ktorí tu boli väznení v rokoch 1674-75.

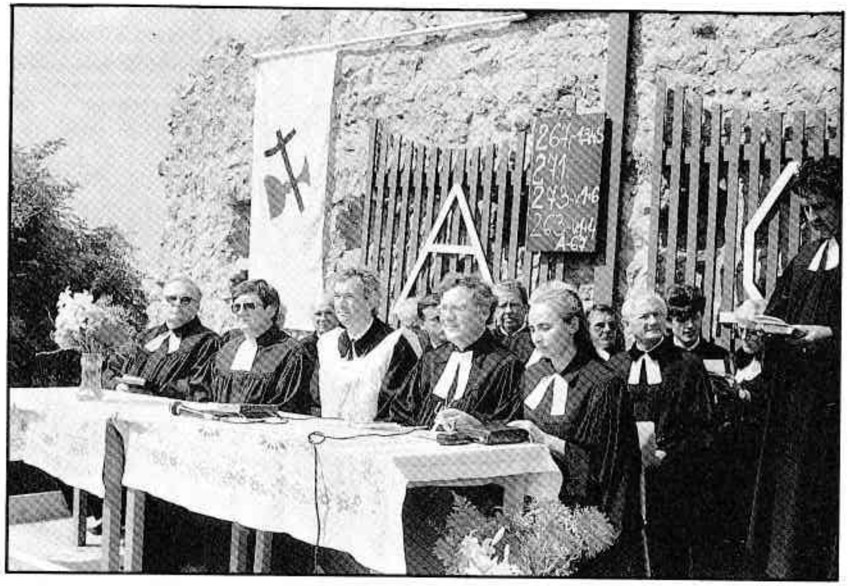

VII. Svätogorazdovské dni na Slovensku

VII. Svätogorazdovské dni na Slovensku, ktorých tradícia sa začala v obci Kúty, prebiehali v podobe viacerých slávnostných podujatí, okrem iných miest opäť i v Kútoch.

Na úvod trojdňových celonárodných osláv ochotníci z Kútov a Brodského zahrali divadelné predstavenie Matka Alžbeta. Na druhý deň bola otvorená výstava obradných rúch a relikvií z archívov farností Kúty a Brodské a Doc. PhDr. Štefan Vragaš vystúpil s prednáškou Prínos sv. Gorazda. V nedeľu boli oslavy ukončené náboženskými obradmi. -dra-

□ Nové publikácie □ Nové publikácie □ Nové publikácie □ Nové publikácie □

Jablonové - 790 rokov prvej písomnej zmienky

Pri príležitosti 790. výročia prvej písomnej zmienky o obci vydal obecný úrad v Jablonovom publikáciu vreckového formátu Jablonové 790 rokov. Text /62 strán/ vychádza zo staršej publikácie z roku 1992. Nové sú údaje po tomto roku a fotografie. M.J.

400. výročie vzniku prvej školy v Malackách

je názov skladačky, ktorú pri tejto príležitosti vydal Mestský úrad v Malackách. Autorom textovej časti, ktorá približuje históriu školstva v metropole južného Záhoria, je MVDr. Pavol Hallon. Text dokresľujú dobové fotografie školských objektov, učiteľských zborov a žiakov.

Z redakcie

Na redakčný stôl sa nám dostali dve pekné nové pohľadnice obcí Borský Mikuláš a Kostolište, ktorých autorom je fotograf Filip Lašut a tlačené boli vo firme Grafobal,a.s. Skalica.

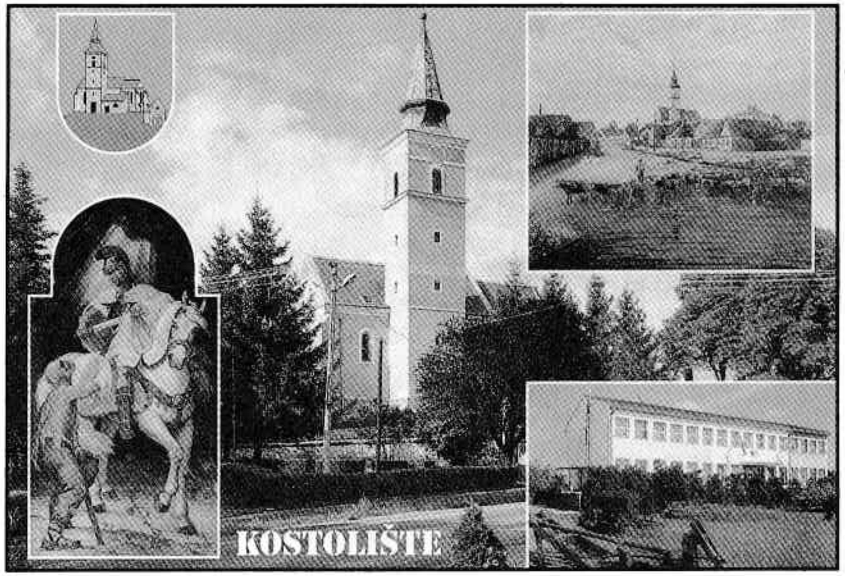

Oprava

Do vysvetliviek k článku Dr. Jána Hrbatého Prírodné pomery Plaveckého krasu v Záhorí 3/96 na strane 17 sa pri prepisovaní dostalo niekoľko chýb. Správne znenie je:
melafýr - výlevná magmatická hornina - spodný trias
dolomit - uhličitan vápenatohorečnatý CaMg/CO 3/2
Čitateľom i autorovi sa ospravedlňujeme. Redakcia

OBAL OD NÁS VYDRŽÍ

OBALY ZO SKLADAČKOVEJ LEPENKY, MIKROVLNY, KARTÓNU • ETIKETY
LEPORELÁ KLASICKÉ A PRIESTOROVÉ • KNIŽNÉ DOSKY
PLAGÁTY • KALENDÁRE • KATALÓGY • PROSPEKTY • PUZZLE

ADUT a.s., POTOČNÁ 85, 909 01 SKALICA, TEL.: 0801/ 94 56 61, 94 57 13, FAX: 0801/ 94 56 62

výrobná organizácia

ADOX a.s., NÁMESTIE SLOBODY 15, 909 01 SKALICA

Záhorie

Vydáva Záhorské múzeum Skalica

- vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria.

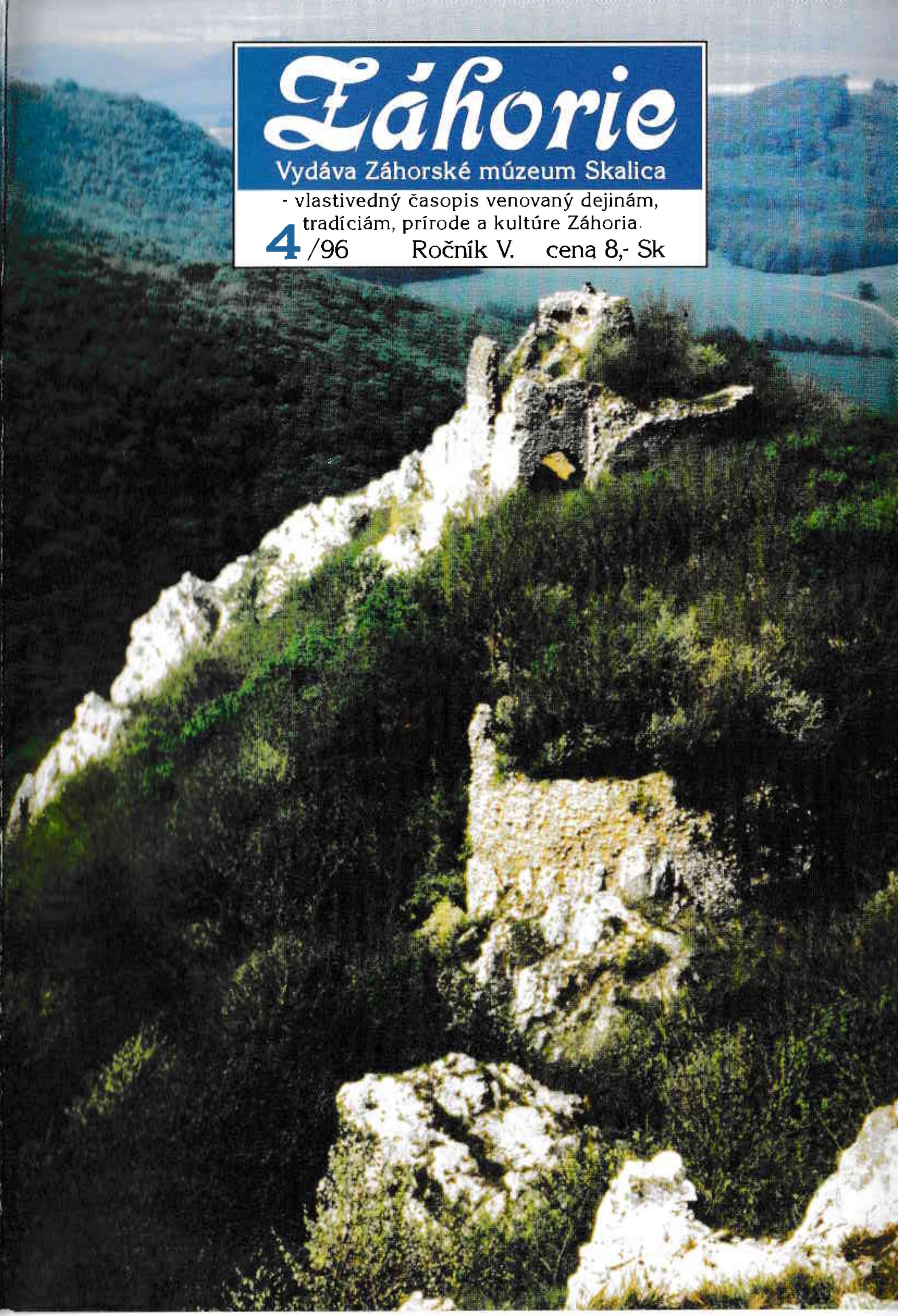4/96 Ročník V. cena 8,- Sk